Национальная библиотека
Республики Тыва
им.А.С.Пушкина

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 10 (16072) ◇ 1999 чылдың февраль 20, суббота ◇ Ат салган шагы 19.20 ◇ Садар өртээ 1 рубль 50 көп.

АКШ-ТАН АЪШ-ЧЕМ АЙМАА

ХУВААРГА, БИСКЕ МЫНДЫГ

1999 чылдың бирги чартыында АКШ-тан кээп турар аъш-чем аймаан Россия Федерациязының субъектилеринге мынчаар хуваарга:

Тыва Республикага аъш-чемге хереглээр 15 муң тонна кызыл-тасты, 1 муң тонна ристи, 1 муң тонна кукурузаны аңгылап берген. Соя культураларындан чем чиир эвес бис, ону биске бербээн, а инек, хаван эъди болгаш кургаг сүттү Тывага үлевээн.

***

1999 чылдың бирги чартыында Европа эвилелинден кээр аъш-чем аймаан Россия Федерациязының субъектилеринге база хуваарга. Ону езугаар алырга, Тыва Республика кызыл-тас, рис, көк-тараа, инек, хаван эъди болгаш кургаг сүт хуваалдазынга кирбээн, боттарывысты хандыртынып турар апарганывыс ол хире.

Хуваалданы езугаар алырга, бир тонна аъш-чемнин: кызыл-тастың өртээ 1300 рубль, көк-тарааныы—700, кукурузаныы—900, ристии—8000 рубль бооп турар.

Россия Федерациязының субъектилеринге хуваарга бо аъш-чем аймаан саткаш, алыр хөренгини санаарга, Тыва Республика 28, 4 млн. рубльди алырын ында айыткан.

(1999 чылдың февраль 16-да үнген "Российская газета" солундан).

ЧЫЛ БАЖЫ ҮНДҮ, ЧЫЛАН КЕЖИ ЧЫЛБЫРАДЫ

Найысылал Кызылга Шагааны байырлааны

Дүңгүр даажы

1999 чылдың февраль 17-нин хүнү. Чөөн чүк улустарының чыл санаашкыны-биле Шагаа хүнү. Бо хүн дан хаяазында Каа-Хем биле Бии-Хемнің каттышкан чериниң бичии-ле үстүү чарыы, Вилан даанын дужунга дан хаяазында-ла чон хей-аъдын, сүлдесүзүүн киискидип, бак-сок чүүлдерин хамнарга ушта шаптырып, дан хаяазы-биле чаа Тоолай чылын уткуп алыры-биле чыглып келген. Чөөн чүктен дан чаа-ла агарып, дээр билдирер-билдиртпес чырып эгелээлекте, "Дүңгүр" ниитилелиниң хамы Ай-Чүрек Оюн хүн үнер чүкче көрүндүр олургаш, түн эдискениниң соонда, отту кыпсып үндүрген. Оон соонда от чанынга хамнаашкынны эгеледи Оон хаккан дүңгүрүнүн даажы долгандыр шыпшын турган бойдусту оттурупкан ышкаш болду. А чеди шак үезинде "Дүңгүр" ниитилелиниң даргазы, хам Сайлык-оол Канчыыр-оол база-ла хамнар Николай Ооржак, Михаил Комбуй-оол оларның-биле келгеш, одаг долгандыр дүңгүрлерин хап, арыглаашкынны кылганнар.

Чай кадында Сайлык-оол Ивановичиден бо хамнаашкынның ужур-утказы чүү болур чүвел дээрзин сонуургадым.

—Бо хамнаашкынның ужур-утказы болза,Тоолай чылында бистиң Тыва чуртувустун чону аарыг-аржыктан, думаа-ханаадан өршээлдиг, мал-маган сол-менди, оор-суктан менди чаагай, өг-бүлелер эпнайыралдыг, уруг-дарыг өзүп немешсин дээш, Хүн-иевистен дилеп, отка чалбарып хамнап турарывыс бо. Тоолай чылы кончуг эки чымчак, чаагай, эпнайыралдың чылы болур. Тоолай боду чымчак аажылыг амытан, чонга-даа, арга-дашка-даа хинчек чок. Бо чылда хамык чүве тайбынчыыр, тараа-быдаа элбек болур, ажытөлге чараш-чараш уруглар, чараш-чараш оолдар немежир...

Кажан Чөөн чүкке дээр кызып келгенде, хамнар хүн үнер чүкче уткуй кылаштааш, хүн үнгүже дээр дүңгүрүн соктап хамнады. Боп-борбак кызыл хүн соок агаарже чидиг кызыл херелдерин чашпышаан, горизонтудан хоорлуп келгенде, хамнар дүңгүр согарын соксаткаш, дискектенип олуруп, дүңгүрлериниң кырынга доңгайып чыдып алгаш, сөгүрүп тейлээр боор чүве чорду. Оон утказы "бодунуң херелдерин дамчыштыр чылыг энергияңны ажы-төлүн бистерге харам чокка шаңнап өргү, хүнүм херелдери" дээн чүве-дир. Хүн уткаан черже херээжен улус барбас, азы эр хиндиктиг улустун соондан баар дээрзин херээжен хам Ай-Чүрек Оюн чыылганнарга сагындырды. Ынаар боду-даа барбады ынчаш. Чүгле эр хамнар доозупканда, база-ла олар ышкаш барып сөгүрүп кагды. Оон-биле хүн уткуурунун езулалы доозулду. Хамнар-даа дериг-херекселин суктунгаш чорупту, а арткан чон Культура яамызының организастап эрттиргени оюн-тоглаазынга киржип эгеледи.

Маная тыва чоннун национал оюннарының болдунгу дег хевирлерин шуптузун ойнап, мөөрейлешкен деп болур. Дан бажында соок дыңзыг болзадаа, ол адаан-мөөрейлиг оюннарга шаптараазын тургуспады. Дош кырының харын шөлүнге эртежик-ле Шагаа байырынга чон чыглып келген. Чөөн чүк календары-биле Чаа чылды уткуп алыры-биле чыглып келгени ол. Бир ак меңгилиг, довурак соодалдыг

эжип, аштап каан шөлге тевектээринге, баг кагарынга, аът шалбадаарынга, одаг долгандыр олурупкаш кожамыктаарынга, тывызыктаарынга, оон ынай "борбак-шыйыг" деп оюнга, кара боолаарынга мөөрейлер чижилгелиг солун байдалга эрткен. Аңаа Культура болгаш кино яамызының сайыды Чылгычы Ондар, Кызылдың 9 дугаарлыг школазындан тыва езу-чаңчылдар башкызы Чап Чүлдүм идепкейлиг киришкен. Янзы-бүрү оюннарның хевир бүрүзүнге тиилекчи болганнарны маргылдааның организакчызы, Культура яамызының ажылдакчызы, бо-ла оюн-тоглааның чылдың-на башкарыкчызы Николай Ооржак дүлген эттер, өртектиг барааннар-биле шаңнаан. Тывызыктаарынга Руслана Күжүгет, кожамыкка Анна Адыг, кара боолаарынга Алексей Ламажап дээш, оон-даа өскелер шылгарап үнген.

Түннелинде моорлап келген Тоолай чылында тыва чонувустун сүлдези бедик болурун хамнарның алгыш-йөрээл алганыынга каттыжып, йөрээп тур мен. Кура-ай, курай-курай!

Хөй ажы-төлдүг Тоолай келгеш...

Найысылалдың Арат сарыгзымаар Тоолай чылын улуг өөрүшкү-биле кызылчылар уткуп, байырлаан. Байырлал шинчи кирген Арат шөлүнде Тываның, Россияның туктары, сарыг шажынның тускай демдектерин чураан чуруктар, Чөөн чүк улустарының ай саналгазының календарында кирип турар бүгү аңмеңнер... Эң-не хүндүлүг черде уткуп турарывыс Чаа чылдың ээзи — САРЫГЗЫМААР ТООЛАЙ. Узуну 5-6 метр хире улуг, бедик чаагай Тоолай холдарында коңгулуурларын чайбышаан, бүгү чонну байырлап чедип келгеш, бодунуң эмгежок хөй оолдары-биле таныштырып, өөрүшкү-хөглүг бараалгап келди.

Шөлде аажок улуг ак өгнү Кызыл хоорай чагыргазы тиккеш, байырлалда чыглып келген чонну изиг сүттүг шайы, боова-боорзаа-биле хүндүлээн. Янзы-бүрү амданныг чемнерни садыгжылар, сайгарлыкчылар делгепкен.

Фонтан чанында янзы-бүрү оюннар кидин-түлүк. Маргылдаа, мөөрей диңмиреп-ле турар.

Чаштарның кайгамчык өөрүшкүзү — дириг теве. Олар аңаа олурупкаш, шөлчүгеште фонтанны долгандыр халдып, чурукка тырттырып амырап-ла турду.

Шагаа байырлалының башкарыкчызы Ак-Сал Ирей чыылган чоннун, аалчыларның кичээнгейин дилеп, кыйгыра берди. Шагаа байырлалын ажыдары-биле Тыва Республиканың Чазак Баштыңының бирги оралакчызы Виталий Вальковка сөс берген.

— Хүндүлүг чонум, Чаа чылдың байыры-биле! Делегейге чүү-даа болуп турза, амыдырал чаңгыс черге турар эвес, бүгү-ле чүүл өзүп, хөгжүп, езу-чаңчылдар сагыттынып турар. Самара хоорайга болган айыыл-халапка амытындан чарылган милиция ажылдакчыларынга мөгейиг кылдыр бүгү Россияда бөгүн кажыыдал хүнүн чарлаан. Чөөн чүк улустары болгаш Сибирьниң хөй-хөй чоннары бөгүн Чаа чылды — Тоолай чылын уткуп турар. Кажыыдал хүнү бистиң чырык байырлалывыс Шагаа-биле каттыжа берген-дир. Чоннун үе-шагдан бээр сагып келген чаңчыл-езулалы күштүг болгай, ынчангаш Шагааны байырлавас аргавыс чок. Ынчалза-даа чонум, силер бүгүдени кажыыдал минутазының езулалын эрттирерин диледим. (Минута соонда) Экономикада хоозурал чеже-даа бергедээшкиннерге таварыштырза, аңаа торулбайн бурунгаарлап, Чаа чыл бистерге эки чүүлдерни эккээр дээрзинге идегеп, боттарывыс күжүвуске бүзүреп чурттаалынар. Шагаа-биле!

Шагаа байырлалынга чыылган чонга Россия Федерациязының Президентизиниң ТР-де бүрүн эргелиг төлээзи Калиндүү Монгуш Б. Н. Ельциниң өмүнээзинден байыр чедирип, оон телеграммазын чыылганнарга таныштырган. Оон аңгыда Кызыл хоорай чагыргазының даргазы Александр Кашин, ТР-ниң Дээди Хуралының депутаты Александра Куулар, Тываның камбы-ламазы болгаш өскелердаа байыр чедирип, сөс ап чүве чугаалаан.

Диңмиттиг аялга чаңгыланган соонда, хөй аң-меңнерниң аразындан Пар үне халып келгеш, арбын чон-биле "База катап келгижемге чедир менди-чаагай, чонум" деп байырлашкаш чорупкан. Хөй ажы-төлдүг Тоолай бодунуң бүрүн эргезин ээлепкеш, улус-чонга аян тудуп, ойнап-хөглеп, ыры-шоору куттула-ла берди.

Сарыг шажынның ажылдакчылары, лама башкылар тыва чоннун хей-аъды кезээде бедик чорзун дээш, Дээр-деңгерлерже Хей-аътың тугун салып үндүрдү.

Байырлалдың оюн-тоглаазы улам дендеп, ыры, шүлүк үрле чаңгыланган. "Шагаа-биле, чаагай чырык байырлал-биле!" деп сөстер кулактарга чаңгыланып артып калды.

"Ак оруум чырыт, аас-кежиим болгаа..."

Пар чылы эрти, магалыг чаагай Тоолай чылы моорлап келди. Ажы-төл тодуг-догаа, долу четче, аас-кежиктиг болзун! Аарыг-аржык, айыыл-халап турбас болзун, өршээ хайыракан! Анай-хураган кодан сыңмас-ла, чылгы мал чоога сыңмас болзунам. Сүт-саан элбек болзун, тараа-быдаа көвей болзун. Бодаан бодал, күзээн күзел боттанып бүтсүн, ажыл-агый аайлашсын. Аъш-чемим чажып, саңым салып тур мен, өршээ хайыракан!— дээн чаагай, чылыг күзээшкиннер-биле Тываның В. Көк-оол аттыг хөгжүмшин театры чыылган чонну уткуп, тывызыксыг солун дыштанылга кежээзи—Шагаа байырлалының хүнүн организастап эрттирген.

Театрның ийиги каъдында фойени чараштыр онзалап дерээн. Хүндүскүнүн ийи шакта эгелээн оюн-тоглаалыг байырлалче сарыгзымаар Тоолайны чалап, аңаа ушкаштыр тыва улустун бурунгу оюннарының бирээзи "Челер-ой", "Аскак-кадайны" ойнап, сагыш-сеткилди хөлзедип кээр ыяңгылыг ыр-шоор улай-улай куттулуп, адаан-мөөрейлиг оюннар: кажык, тевек, шыдыраа (үш янзы хевирге), тыва национал идик-хеп, кожамык ында-мында соңнуг-мурнуг эртип, шылгараан тиилекчилерни сценаже чалап, шаңнал-макталды удаа-дараа тыпсып турду. Эртип турар оюн бүрүзү тускай башкарыкчылыг болган. Байырлалга келген чон маргылдаа, мөөрей бүрүзүн магадап, харын-даа эртип турган мөөрейлерни харамдыгып көрүп, ыкай-бээр шуужуп чоруп-ла турдулар. Ылаңгыя адаан-чижилгелиг кожамыкка улус чир-шоң дүжүп, бичии уругларны чаптап, бурунгу өгбелериң чаагай чаңчылы—тыва аас чогаалын угаап билип чоруурун мактап-даа турдулар.

Ол хүн бурунгу тыва оюннар, чижилгелиг мөөрейлер, национал идик-хеп көрүлдезиниң онзагай эрткенин чон магадаан. Ылаңгыя улуг улус болгаш бичии уруглар аразында болган кожамык мөөрейи дүшкүүрлүг болгаш маргылдаалыг эрткени киржикчилерге-даа, ону эрттирип турар башкарыкчыга-даа тиилекчилерни илередири берге болган. Ынчангаш тыва национал идик-хеп көрүлдезиниң түннелин концерт үезинде үндүрген чылдагааны-даа ында.

Кандыг-даа, каяа-даа эрткен маргылдаа тиилекчилерлиг болуру албан. Ынчангаш сарыгзымаар Тоолай чылының эң-не шилиндектери-биле силерни таныштырарга мындыгдыр:

Төвекко бирги черни Херел-оол Коңзай-оол (245-ти тепкен), ийигизин Белек Дондуп, үшкүзүн Айдыс Белекпен олар тус-тузунда ээлээш, балыктар-биле шаңнатканнар.

Кожамыкка (улуг улус аразынга) Галина Кара-Сал, Раиса Данзын, ыраккы Кара-Хөлден келген 78 болгаш 82 харлыг хоочуннар Сержиң Күжүгет биле Байырты Иргит хойнун ээгилиг холу болгаш амданныг чаагай торттун ээлери болган. А бичии уруглар аразынга биргизин Ай-Суу Сюрюн, ийигизин Болат Чаяан, үшкүзүн Азияна Шынарап олар алган. Шаңналы—конфеталар.

Кажыкка ниитизи-биле 30 кижи киришкен. Оларның аразындан эң-не тергиини—Каңоол Тотпан семис, чаглыг хой ужазының ээзи болган.

Бурунгу оюннар муңгаш шыдыраа болгаш буга шыдыраның тиилекчилери: Сергей Шарый-оол(торт), № 9 школаның өөреникчизи Херел Монгуш(хой буду-биле шаңнаткан) олар-дыр.

Тыва национал идик-хеп дээш(улуг улус аразынга) бирги черде Николай Лопаа(шоодай далган, торт), Дарыма Ондар болгаш Галина Кара-Сал тус-тузунда ийиги, үшкү черни ээлээш инек будубиле шаңнадыр аас-кежиктиг болганнар. А бичии уруглардан № 3 школаның үшкү класының тергиин дээн өөредилгелиг Азияна Шынараптың хеви өскелерден ылгалып, бир дугаар черни бүзүрелдии-биле чаалап алган. Ол ышкаш Дангырак, Дан-Хаяа Шыдар угбашкыларга, Аржаана Кууларга (3 харлыг), Кан-Хүлер Сааяга тус-тузунда чарынныг хол, торт, шоодай далган дээн шаңналдарны тывысканы, байырлалды улам аян киирген.

Шынап-ла, мындыг берге үеде мөөрейниң тиилекчилериниң шаңналдарын чон магадаан. Мага хандыр ойнап-хөглээш, маргылдаа-мөөрейниң тиилекчилери-биле байырлашкаш, чон "ак оруум чырыт , аас-кежиин болгаа..." деп, Шагаа байырлалынга турасқааткан солун, баштак концертти улуг сонуургалбиле көрген.

***

В. Көк-оол аттыг хөгжүмшин театрынга февраль 16-да — Шагаа байырлалының бүдүүзүнде кызылчылар зал сыңмас кылдыр чыылган. Чаа чылды уткуурунун, узун назы дилээринин, сагыш-сеткил оожургалының, хей-аът көдүрлүүшкүнүн, амыр-чыргалды Бурган башкыдан дилеп, улуг мөргүлдү Тываның болгаш Төвүттен келген лама башкыларывыс номчаан. Кежээкиниң он бир шактан дүнекиниң бир шакка чедир мөргүл уламчылаан. Ада-өгбелеривистің чаңчыл, езулалын сагып, чаа чылды мөргүл номчулгазы-биле уткуп турарлар дыка хөй боорга, өөрүнчүг чорду. Ылаңгыя аныяк-өскен күзелдии-биле кээп, сагыш-сеткилин арыглап ап турары кижини канчап өөртпес боор. Шынап-ла, залда орар, турардаа кижилериң хөй кезии—аныяктар.

Бурган-биле чугааже кыйырган дег, тааланчыг аялга соонда, бөлүк лама башкылар Ыдыктыг башкывыс Далайламаның чуруун сценаже киирип кээрге, залга орган бүгү чон бут кырынга туруп кээп, улуг хүндүткел-биле уткуп алды. Шагаа байырлалы-биле бүгү чонга байыр чедирбишаан,үнүп келген Чаа чыл амыр-тайбыннын, кадыкшылдын, бо берге үеде амыдыралды быжыглаарының чылы болзун дээш, эрги чыл-биле кады бүгү-ле дүвүрел, хоозуралдар чоруй барзын, Чаа чыл-биле кады өөрүшкү, сагыш-сеткил оожургалы келзин дээш лама башкылар мөргүлдү номчаан.

Ийи шак уламчылаан мөргүл доосту бээрге, лама башкылар бүгү чонну узун назылаарының йөрээли, мөгейин кылдыр серилди (тускай белеткээн чем аймаа) чүдүкчү бүрүзүнге үлээн.

Шагаадан репортажты: Каң-оол САТ, Светлана БАЛЧЫР, Чечек ДОНГАК белеткээннер.

ЧУРУКТА: Шагаа үезинде.

ТР-НИҢ ЧАЗААНДА

КЫШКЫ ОРУКТУ АЖЫГЛАП...

Тыва Республиканың Одалга, энергетика болгаш транспорт яамызының тургусканы планын езугаар аргыжылгазы кызыгаарлыг Каа-Хем, Тожу кожууннарже дош дуттут турар үеде ниитизи-биле 715 тонна кывар-чаар материалдарны, 4300 тонна хөмүрну сөөртүп чедирери көрдүнген.

Час чоокшулаан тудум ук кожууннарның "улуг чер"-биле харылзаазының үстүрү мыяда болу берген. Ынчангаш тус черлерниң одалга-энергетика комплекстеринге оттулар үүлдүн, а ол ышкаш кывар-чаар материалдарның курлавырларын тургузуп эгелээнинге кижи элдепсинер үүл чок.

Бо талазы-биле ажыл-хемчеглерни ТР-ниң Чазаа эрткен чылын-на үзе шиитпирлептерин кызыдып турзажок, янзы-бүрү боттуг чылдагааннарның ужун нормативтиг курлавырларны өй-шаанда хевирлептер арга-шинек чок болган. Ынчалза-даа соругдаанын эчизинге чедириптериниң аргалары бөгүн көстүп келгенин үстүнде сан-барымдаа бадыткап турар-дыр.

БЕНЗИН-БИЛЕ ХАНДЫРГАН

Кысказы-биле Соңгу сөөртүлгелер деп адаттынар ТР-ниң Чазаанның комиссиязы бюджет чээлизинин үлелгезин чоруткан.

Республикада грипп эпидемиязының калбарганын база оон ийиги чалгыының бисти таварып болурунун айыылын өөренип көргеш, а ол ышкаш ындыг дүшкүүрлүг үеде одалга-энергетика комплекизиниң бүдүрүлгелерин хөмүр, кывар-чаар материалдар-биле хандырар сорулга-биле касса ылгалын дуглаарынга көрдүнген бюджет чээлизиниң кывар-чаар материалдарының үлелгезин ук комиссия чоруткан.

Ону езугаар республиканың ОЭК-изинин бүдүрүлгелеринге 363, Кадык камгалал яамызынга 10 тонна бензинни эгидилгелиг байдалга үндүрүп берген.

СУГ ХАЛАВЫНЫҢ УРЖУКТАРЫ

Россия Федерациязының Чазаның курлавыр фондузундан 1997 чылдың август айда Тываның девискээринге болган бойдустун хай-халавының уржуктарын чайладырынга көрдүнген акша-төгериктиң үлелгезин ТР-ниң Чазаа бодунун хуралынга бадылаан.

Суг халавынга алыскан көдээ ажыл-агый объектилерин, "Тувамелиоводхоз" департаментизиниң чер-черлерде суггарылга системаларын септеп-селиниринге, "Тываавиа" акционер ниитилелдиң көргүскен ачы-дузазы-биле саңажылгаларга, үерден когараан кижилерге чаңгыс удааның материалдыг дузазын чедиринге ниитизи-биле 1064,3 муң рубльди бо талазы-биле ажылдап турган комиссияның документалдыг хыналдаларының түннелдеринге үндезилеп үлээн.

Артур ХЕРТЕК.

Бедик шаңналдар

Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржактың Чарлыын езугаар театр уран чүүлүнүң талазы-биле ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **"Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы"** хүндүлүг атты Тываның В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шин театрының директору **Каң-оол Тагаланович ТАГАЛАНОВКА;**

Культура болгаш уран чүүл талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **"Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы"** хүндүлүг атты Россия Федерациязының Культура яамызының девискээр болгаш национал политика талазы-биле эргелел начальниги **Галина Григорьевна ФУРМАНОВАГА;**

Тудуг талазы-биле ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **"Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы"** хүндүлүг атты "Кызыл тудуг" эргелелинде дашчылар бригадири **Валентина Егоровна ДУБИНИНАГА,** № 48 тудуг эргелелинде КХЭ-ниң участок начальниги **Надежда Николаевна ЯРЛЫКОВАГА** тывыскан.

Тыва Республиканың Президентизинин Хүндүлел бижин-биле № 48 тудуг эргелелинде КХЭ-ниң бызаңчызы **Алексей Владимирович ШАРЫЙ-ООЛДУ** шаңнаан.

Тыва Республиканың Чазаның Отчедунуң талазы-биле республиканың массалыг информация чепсектеринге Тыва Республиканың Чазак кежигүннериниң чүүлдерин парлаарының, радио-телевидениеге дамчыдарының ГРАФИГИ

"ТУВИНСКАЯ ПРАВДА" СОЛУН

Февраль 25-те—ТР-ниң оралакчы президентизи **А. А. Мельников.**

Февраль 27-де—ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлде яамызының сайыды **Д.-С. Б. Яндак.**

Март 4-те—РФ-тиң национал политика, даштыкы-экономиктиг болгаш девискээр харылзаалар сайыды **Е. В. Кара-Сал.**

Март 6-да —РФ-тиң Төп банкызының Тыва Республикада Национал банкызының баштаар черинин даргазы **Ю. П. Южаков.**

Март 11-де—Күрүнеиниң үндүрүг инспекциязының Тыва Республика талазы-биле начальниги **С. Ч. Сат.**

"ШЫН" СОЛУН

Февраль 25-те — ТР-ниң Чазак Баштыңының бирги оралакчызы **В. М. Оюн.**

Февраль 27-де—ТР-ниң ниити болгаш профессионал өөредилге сайыды **В. С. Донгак.**

Март 4-те—ТР-ниң иштики херектер сайыды **С. С.-Б. Монгуш.**

Март 6-да—ТР-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызының сайыды **С. М. Достай.**

Март 11-де—РФ-тиң пенсия фондузунун ТР-де баштаар черинин даргазы **В. О. Оюн.**

"ТЫВА РЕСПУБЛИКА" СОЛУН

Февраль 23-те —ТР-ниң Чазак Баштыңының оралакчызы **И. Н. Товариштай.**

Март 2-де—ТР-ниң Эртем болгаш өөредилге черлериниң талазы-биле күрүне комитединиң даргазы **В. Д. Март-оол.**

Март 9-та—ТР-ниң юстиция сайыды **С. С. Күжүгет.**

"ТЫВАНЫҢ АНЫЯКТАРЫ" СОЛУН

Март 2-де — ТР-ниң Аныяктар херектериниң талазыбиле күрүне комитединиң даргазы **А. Т. Конгар.**

Март 16-да — ТР-ниң Күш-культура, спорт болгаш туризм талазы-биле күрүне комитединиң даргазы **С. Ы. Ооржак.**

Март 23-те —ТР-ниң Статистика талазы-биле күрүне комитединиң даргазы **Г. М. Конев.**

"ЭНЕ СӨЗҮ" СОЛУН

Февраль 23-те — ТР-ниң Чазак Баштыңының оралакчызы **В. П. Николаева.**

Март 2-де —ТР-ниң кадык камгалал, эм-тан болгаш техниктиг хандырылга сайыды **Б. К. Күдерек.**

"ТЫВА" ТЕЛЕКАНАЛ

Февраль 23-те —ТР-ниң Садыг яамызының сайыды **А. В. Брокерт.**

Февраль 25-те — ТР-ниң Үлетпүр яамызының сайыды **В. О. Ооржак.**

Март 2-де — ТР-ниң Сан яамызының сайыды **М. К. Нурсат.**

Март 4-те — ТР-ниң күрүне өнчүзүн эргелеп-башкарар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы **Б. К. Балчий-оол.**

Март 9-та — ТР-ниң Чазак Баштыңының оралакчызы **В. Ш. Оюн.**

РЕСПУБЛИКА РАДИОЗУ

Февраль 23-те —ТР-ниң одалга, энергетика болгаш транспорт сайыды **Н. О. Данзы.**

Февраль 25-те —ТР-ниң Бойдус курлавырлар яамызының сайыды **К. С. Күжүгет.**

Март 2-де — ТР-ниң Чазак Баштыңының оралакчызы **В. Д. Хемер-оол.**

Март 4-те —ТР-ниң Чазак Баштыңының оралакчызы **В. Г. Вальков.**

Март 9-та—ТР-ниң Экономика яамызының сайыды **С. Н. Сапова.**

Хереглел кооперациязы

Көдээге – чугула херек

Чоокта болуп эрткен республиканың хереглекчилер ниитилелдериниң төлээлекчилериниң ниити хуралынга Россия Федерациязының Чазааның январь 7-де хүлээп алганы "Чонну аъш-чем-биле хандырарынга хереглел кооперациязының деңзигүүрүн бедидериниң дугайында" доктаалын күүседириниң бирги ээлчегде хемчеглериниң талазы-биле Хереглекчилер эвилелиниң чөвүлелиниң даргазы Хонук-оол Монгуштуң илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Бо улуг ужур-уткалыг документ хереглел кооперациязының амыдыралынга, ажыл-чорудулгазынга чугула болуушкун болур дээрзин илеткелчи өнзалап демдеглээн. Хереглел кооперациязы агрөүлетпүр комплекизиниң социал хандырылгазының чарылбас кезээ дээрзин ук доктаалда айыткан. Ийиде, көдээ чурттакчыларның хөй кезиин аъш-чем-биле, чугула хереглелдиң бараааннары-биле хандырарынга хереглел кооперациязын кым-даа солуп шыдавазын Россия Федерациязының Чазаа база катап бадыткаан.

Республикаларның, крайларның, областарның чазактарын база тус чер бот-башкарылгазының кичээнгейин кооперативтиг организацияларының, бүдүрүлгелериниң эңне чидиг, соңгаарладып болбас айтырыгларынче доктаал хаара туткан. Тывада республика-даа, тус чер-даа деңнелинде хереглекчилер эвилелинге, хереглекчилер ниитилелдеринге, чер-черлерде ден-дески эвес-даа бол, чогуур дузаны көргүзүп турар.

Бо доктаалдың күүселдезинге тураскаатқан чуртка болган радио дамчыштыр чөвүлел хуралга Россия Федерациязының Чазааның Даргазының оралакчызы Геннадий Васильевич Кулик саналл бергеш, көдээниң социал сайзыралының айтырыгларын чедимчелиг шиитпирлээри-биле кады ажылдажылганың, демниг хөделиишкинниң дугайында дугуржулга чарып алырын оларның удуртукчуларындан дилээн. Ындыг дугуржулгаларны регионнарның хөй кезии 1995 чылдан эгелээш доктаамал чарып, багай эвес түңнелдерни чедип ап турар. Тыва Республиканың Чазаа-биле Хереглекчилер эвилелиниң аразында дугуржулга чаңгыс-ла 1996 чылда чардынган турган. Хереглекчилер эвилели 1999 чылдың дугуржулгазының төлевилелин белеткеп кылгаш, Чазакка чоокку хүнерде киирер деп турар. Бо чылын бир-ле дугаарында кожуун чагыргазы-биле хереглекчилер ниитилелиниң аразында дугуржулганың төлевилелин хереглекчилер эвилели ажылдап кылгаш, кожууннарже чорудуп берген.

Хереглел кооперациязы көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткеп, болбаазырадырынга база чонга садып-саарарынга күрүненің идепкейлиг дузалакчызы болгаш идегелдиг партнеру болуп келген. Чоокта чаа-ла бистиң кооперативтиг организацияларывыс муң-муң тонна эътти, эът аймаан, сүттү, картофельди, ногааларны, чайгаар үнген кат-чимисти, тоорукту болгаш өске-даа продукцияны көдээ чурттакчылардан садып алгаш, оларны боттарының бүдүрүлгелеринге болбаазыраткаш, чонга бараалгадып, ярмаркаларны, базаарларны организастап келген.

Ынчалзажок чоокку сес чылдар дургузунда янзы-бүрү чылдагааннардан чондан продукция садып алырының хемчээли оранчок кудулаан, бараан саарылгазы эвээжээн. Хереглекчилер эвилелиниң, хереглекчилер ниитилелдериниң 1998 чылда ап чорудуп келген хемчеглери кооперативтиг ажыл-агыйның бүгү адырларын чогумчудар дээрзинге идегелди тургускан турган. Өзүлденің демдектери август 17-ниң сөөлүнде шуут читкен. Хуу магазиннер, ларектар янзы-бүрү чылдак кадып садыглаарын соксадып, хагдынган турда, хереглекчилер ниитилелдери бүгү көдээ чоннуң садыг хандырылгазын уламчылап, бараанар өртектерин улгаттырбайн садыглап тургаш, эвээш-биче бараан курлавырларын долузу-биле чарыгдааш, дыка хөй эргилде акшазын чидирген.

Ындыг-даа болза эрткен чылдың дөртү кварталының түңнели-биле Тыванын Хереглекчилер эвилели чурттың хереглел кооперациязының системазынга белеткел ажылының талазы-биле үшкү черни ээлээн. Ындыг түңнелди чедип алырынга үлетпүр комбинады (директору Л. Н. Шаповалова), Кызылдың хереглекчилер ниитилели (даргазы О. Т. Бадан-оол), белеткел төвү (директору Г. Г. Мурыгин), Тес-Хемниң хереглекчилер ниитилели (даргазы В. Ч. Монгал) боттарының улуг үлүг-хуузун киргеннер.

Көдээ ишчилерниң, арат ажыл-агыйларының артыкшылдыг продукциязын садып алырынга, ону болбаазыраткаш, чонга садарынга хереглел кооперациязының бүгү-ле бар шинээн долузу-биле ажыглаар дээн сорулганы Чазак салып турар. Ынчаарга хереглел кооперациязының амгы сан-хөө берге байдалын өренип көргеш, аңаа бүгү-ле дузаны, деткимчени көргүзериниң хемчеглерин федералдыг, республика, кожуун деңнелинге алырын хүлээп алган доктаалда айтып турар.

Бо дээрге Россия Федерациязының Чазааның келир үеже угланган эчис сорулгалыг политиказы болур. Ол политика агрөүлетпүр комплекизин көдүреринче, көдээни катап тургузарынче угланган политика-дыр. Сөөлгү чылдарда көдээ ажыл-агыйда, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде чугула өскерлиишкиннер болгулаан. Бир эвес экономиктиг реформаны чорударының мурнунда чылдарда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге совхозтар колдап турган болза, эрткен чылын көдээ ишчилериниң хууда ажыл-агыйынга барык 90 хуу картофельди болгаш ногаа аймаан, барык 40 хире хуу мал продукциязын бүдүрген. Моон алгаш көөрге, көдээ чурттакчылар, улуг эвес арат ажыл-агыйлары көдээ ажыл-агый продукциязының кол бүдүрүкчүлери болу берген. Өске талазында, оларның продукциязын садып-саарар ажыл кудуку деңнелде тургустунган деп болур. Шаанда маңаа хереглел кооперациязы тергиидеп турган болза, сөөлгү чылдарда ында ооң туружу, янзы-бүрү чылдагааннардан сулараан. А ону солупку дег күрүнеиң чаңгыс-даа белеткел организациязы тургустунмаан. Моон ужурундан көдээ ажыл-агый продукциязының садып саарар кезээнде янзы-бүрү чиижең, улчумал кижилер тып-тып, көдээ чоннуң бүдүрген эъдин, чиг эдин чиик өртекке мегелеп садып ап, ындында-ла берге байдалда келген кижилерни улам дора амыдыралче чыгап турарлар.

Ынчангаш Чазактың хереглел кооперациязын катап тургузуп, ону быжыглаарының хемчеглерин ап чорудар деп турарының чылдагаанныдаа ында. Кооперативтиг организациялар көдээ ажыл-агый продукциязын белеткээр талазы-биле биеэги туруштарын катап тургузуп, көдээ чонну арын-нүүр чок мегелеп келген чиик амыдырал сүрген кижилерни оон үндүр хөөглээр ужурлуглар.

Көдээ ажыл-агый продукциязын белеткээриниң хемчээлиниң өзери-биле чергелештир мооң мурнунда чиг эт садып алыр арга-шинээ чогундан хагдынган бүдүрүлгелерни, цехтерни хереглекчилер ниитилелдери катап ажыдарының белеткел ажылдарын чоокку үеде доозар апаар.

Кооперативтиг бүдүрүлгени бистиң Президентивис, Чазаавыс идепкейлиг деткип турар. Эрткен чылдың төнчүзүнде үлетпүр комбинадының, Кызылдың хереглекчилер ниитилелиниң эъттиг консервалар кылыр цегиниң ажылы-биле таныжып чоруп турган, ол бүдүрүлгелерни эде чаартып дериирин Ш. Д. Ооржак изии-биле деткип, Чазактың талазындан чогуур дузаламчыны көргүзерин аазаан. Үе эртпээнде дораан үлетпүр комбинадынга сүттү картон пакеттерге кударыбле тускай дериг-хереклелди садып алырынга республиканың Чазаа бо чылдың январь айда чаа тургустунган Чоннуң банкызын дамчыштыр 120 муң рубльдиң чээлизин үндүрүп берген. Дараазында чээлини эъттиг консервалар кылыр цех манап турар. Моон соңгаар эъттиг консерваларны дадарбас лаазаларга бүдүрери планнаттынып турар.

Бистиң Чазаавыс, Президентивис кооперативтиг бүдүрүлгелерни ам-даа улам ыңай деткиир болза хереглел кооперациязы бюджеттериниң аңгы-аңгы деңнелдеринге хоойлуда көрдүнген бүгү үндүрүглерни төлевишаан, оларның орулгалыг кезээнге бодунуң эвээш эвес үлүг-хуузун киирер. Бо дээрге кайы-даа талага онза ажыктыг үүл деп санаар апаар.

Хереглекчилер ниитилелдериниң бир чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыы бар. Чамдыкта быжыг турган туруштарывысты янзы-бүрү саарлыкчыларга дүжүп бериптер-дир. Школаларга, эмнелгелерге, клубтарга бюджеттен көрүп каан хөй акшатүң бар. Оларны колдуундала саарлыкчылар дескиндирип турар. Бир эвес чагыргалар-дие дугуржулга чаргаш, хереглекчилер ниитилелдери ол албан черлеринге аъш-чемни, өске-даа бараааннарны садып берип турар чүве болза, бараан саарылгазының хемчээли-даа өзер, кооперативтиг организацияларның саң-хөөзү-даа быжыгар ужурлуг. Хереглекчилер эвилелиниң белеткээни Чазак доктаалының төлевилелинде албан черлеринге, организацияларга аъш-чемге үндүрген бюджет акша-хөреңгизин хереглекчилер ниитилелдерин таварыштыр чарыырын көруп каан. Моон соңгаар хереглекчилер ниитилелдери кожуун чагыргалары-биле дугуржулга чаргаш, ону быжыктырып алыр болза эки.

(Бистиң корр.).

Откa өрттенмес, сугга дүшпес, азы төрел бухгалтерлер

Сөөлгү каш чылдарда чуртта янзы-бүрү өскерлиишкиннер болуп, амыдырап-чурттаары чылдан чылче бергедеп келген. Рынок экономиказынче шилчээнден бээр бюджет ажылдакчыларының акша-шалыңы-даа үнместеп, амгы үениң байдалынга тааржып чурттаары арын-нүүрү, арыг, шынчы, сеткили ак, дузааргак, кээргээчел сеткилдиг улуска аажок берге. Чүге дизе, акша-шалыңның чогуур үезинде үнер-үнмезин ажыглап, оон ажыккончаа үндүрүп алыр кажар аргаларны ажыглаарынга мергежил чедип алыры база белен эвес болбайн. Ынчалзажок мергежээн, кажар ажылдакчылар бистиң Тес-Хем кожуунның өөредилге килдизиниң (кожӨК) төпчүткен бухгалтерия аппарадында бар.

Кожуунның назы четпээн урулгарның 12 албан черлеринде 200 ажыг кижизидикчи башкылар, ажылчыннар 1998 чылда үштен чеди ай чедир шалың албайн, амыдыралынга берге байдалдарга тааржып келген. Ол чүгле 1998 чылда эвес, 1996-97 чылдардан-на эгелеп чайгы үелерде уруглар албан черлерин хаап, октябрь-ноябрь айларга чедир ажытпайн турганнар. Ол үелерде акша-шалын-даа санавайн турган. Ясли-садтарда колдуундала хөрээжен улус, оларның иштинде бот иелер, азырадыкчызын чидирген өг-бүлелер, аныяктар колдап турар.

Бистиң билип турарывыс болза, бүдүн чылдың бюджет акшазын камгалап алыр-дыр, тарификация езугаар бистиң шалыңывыс көрдүнген. Түннелинде, кожӨК-түң аппарат ажылдакчылары камналга дээш чылдын-на шаннал акшазын хөйнү, бөлүү-биле ап турарлар-дыр. Бистериң айыы-биле шалың албайн, канчаар амыдырап, чүнү чипижип, кедип турарывысты, ажы-төлүүстү кандыг байдалдыг күзүн школаже киирип турарывысты олар кайын билирлер боор аан. Уруглар албан черлерин хаап, ажылдатпайн турар чылдагааны дээрге-ле ада-иелериң уруглар төлевирин дужаавайн турары, чем акшазы чок деп чылдагааннап турарлар. Июнь 1-ден эгелеп ясли-садтарны кандыг-даа дужаал, айтыышкын чокка хаап каапкан. Чайгы үеде чүгле төптүң № 3 ясли-садын ажылдадып чайлаан. Күзүн сентябрь 1-ден эгелеп шупту садиктерни чем тып алгаш ажыдар бис деп, улуг бухгалтер А. К. Шывык, кожӨК эргелекчизи Д. К. Натсак аазаан турган.

1998 чылдың январьдан май айга чедир башкылар ада-иелериң уруглар төлевирлерин эвээш эвести кассага дужааган. Ынчан шөлээ акшалары үнүп турган үе. Ниитизи-биле 1998 чылда кожуунның сумуларында ясли-садтарының дужааган уруглар төлевирлерин санаваска безин, чүгле Самагалдайның 4 ясли-сады кожӨК-түң кассазынга 44755 рубль 34 көпеекти дужааган. Уруглар садтарынга ада-иелериң төлээри-биле киирген акша-көпеезин чүгле аъш-чемге ажыглаар турган, боттары кара туразында өскээр чарыгдап, уруглар албан черлерин чем чок дээш үр үелерде ажытпайн турарлар.

Ынчангаш кожуунның садик ажылдакчылары 200 кижиниң амыдырап-чурттаарынга бергелерни таварыштырып турарлар.

Элдеп чүве, кожуунның өөредилге килдизиниң төпчүткен бухгалтерия аппарадында шупту төрел бөлүк, куда-хуулары ажылдап, бот-боттарынга болчур, чажыржыр, мегелээр боор-дур. Самагалдай ындыг-ла кончуг улуг эвес суур. Каяа, чүү бооп турары кымга-даа чажыт эвес, көскү. Ынчалза-даа улуг бухгалтер Аня Кара-ооловна Шывык хүнхүнү-биле, ай-айы-биле ажылынга келбейн, арагалап турда-ла, чажырып, мегелээрлери өөгенчиг.

Улуг бухгалтерниң чуржузу — материалдыг килдистиң улуг бухгалтери, уруу база ында бухгалтер, күдээзи төпчүткен ажыл-агый эргелекчизи, кады төрээн угбазының оглу — чолаачы дээшле баар. Абакандан, Кызылдан аъш-чем, янзы-бүрү бараааннар (будуктар, кидистер, дорожкалар, соңга пөстери...) эккелгенде, уруу, күдээзининң азы бодунуң бажыңынга дүжүрүп алгаш, эки көргеннеринге экизин берип, бак көргеннерге багайын берип, кара туразында үлеп, үлежип турарын чаңгыс эвес удаа көрүп, дыңнап келдивис. Бо берге үеде бистер-биле бир дөмей (шалыңы бистен бичии улуг) акша-шалыңны ап турган-ла көзүлдүрле байып, Кызылда, Самагалдайда бажың-балгаттарын садып ап, чыл санында янзы-бүрү маркалыг машиналарны олуйсолуй мунуп турарын кайгаардыр бис.

Улуг бухгалтеривис А. К. Шывык мынчаар кара туразында чаннап турда, адаанда бухгалтер, кассири Чооду Я. М., Делег Б. Л. олар боттарының эргезин ажыглап, уруглар азырап олурар иелериң ай санында алыр пособие акшаларын бербейн, ат салгаш боттары ап турганы илерээн.

Бо хажыдыышкынны акшазын алыр дээн кижизидикчи башкы Саяна Шоюн-ооловна Ооржак эскерип кааш, кожӨКтүң эргелекчизи Д. К. Натсакка дыңнадып кирерге, башкының бодун ыгладыр кончаан. Ооржак С. Ш. дуза дилеп шыдавайн, суд дамчыштыр негелде кылыр ужурга таварышкан. Ынчан-на Делег Б. Л. буруузун миннип, акшазының эвээш-бичезин-не төлеп берген. Амга чедир арткан акшазын Я. М. Чооду Б. Л.Делегден ап шыдаваан.

Элдеп чүве, кайыын-даа хыналда-ревизия кээрге-ле, бухгалтерия аппарады "хос өде бээр", ревизорларның "холун чымчадып" турары билдингир.

Черле ынчаш бухгалтерия аппарадының ажылдакчыларынга уруглар садының ажылчыннары, башкылары айтырыг тургузуп баарга, олар чөптүг, кижизиг харыы чок, каржы-хажагай чоруун көргүзүп, улустарны куду көрүп, дорамчылап турарын, боттарының культуразының кудузун көргүзүп турары ол деп санаар бис.

Кандыг-даа кижи бодунуң ажылдап каан акша-шалының шын санап турарын айтырып болур эргези бар болгай. Ындыг турбуже, бухгалтерлер биске чүнү-даа көргүспес, харын-даа кырынга немей кончуттуруп алыр бо-ла. Ынчангаш ындыг бис: бухгалтерияже-даа, кожӨК-че-даа аргалыг болза черле кириксевес бис.

Ясли-садтарда шупту доскан тускай ортумак, дээди эртемниг эргелекчилер, кижизидикчи башкылар ажылдап турарлар. Оларның аразында боттарының ажылынга бердинген, мергежилдиг башкылар кайы хөй. Оларның эртенден кежээге чедир ажылдаар чымыштыг ажыл-ижи — бичии чаштарны чараш аажы-чаңга кижизидери, угаан-медерелин, күш-дамырын, мөзү-бүдүжүн сайзырадырынга, школаже белеткээринге дээш-ле эвээш эвес күжүн үндүрүп, тывынгыр-сағынгыр ажылдап турарлар.

Чаш кижиниң эң-не баштайгы өөренип, чурттаарынга таваан салыр өөредилге чери — ясли-сад болур. Кожуунның өөредилге килдизиниң ажылдакчыларының, бухгалтерлериниң талазындан уруглар албан черлериниң кижизидикчи башкыларын куду көөр, оларның ат-алдарын баксырадырынга кончуг таарышпас бис.

Башкыларның алыр ужурлуг 10 хуузун, дыштанылга дээш ясли-садтарны хаапкан үезинде башкыларның, ажылчыннарның шалының санап бербейн турар. Ортумак школаларның башкыларының каникул акшазын, 10 хуузун санап берип турар. 1998 чылдың июнь, июль, август айларның шалыңын үлеп турда, ясли-сад ажылдакчыларының шалыңын бербээн. Ооң мурнунда шалың акшазындан чем садыпкан бис, ясли-садтарның уруглар төлевирлери чыглы бээрге алыр силер дээш, октябрь, ноябрь айларның шалыны үне бергенде арай деп шөйүп турган бергеннер.

Акша-шалың үезинде үнүп турган эвес, арай деп акшалар көөрге, ону алырының бергезин чүү дээр! "Ада-иелер төлевирин чынар, уруглары-ңар саны эвээш, садиктеринер хаар бис, штаттарны кызырар бис..!" — бо-ла доктаамал ындыг кыжаныышкын, дорамчылаашкынны дыңнаар-дыр бис. Кижиниң өөрүшкүзү өжүп, өргүнү хадып каар-дыр.

Бүгү назынында чаштар-биле ажылдап чоруур болгаш, уруглар албан черлериниң кижизидикчи башкыларының аажы-чаңы, иштики хөөнү безин чаш уруглар ышкаш, өөрээнде, каттырар, муңгарааанда, хомудааанда ыглаар, улуска удур чүве чугаалап шыдавастар. Ынчангаш-ла ындыг боор, аас-дылдыг улуска чемиш боор, дорамчыладыр аан.

Кожуунның өөредилге килдизинде уруглар албан черин харыылап турар методист Римма Кунгаевна Соян бодунуң талазындан моральдыг, материалдыг, методиктиг — кандыг-даа дуза чедирбейн, ясли-садтарның ажылдакчыларының амыдырал-чурттаргазын, ажыл-агыйын сонуургап көрбейн турар. Кожуунның уруглар албан черлерин кезип, методиктиг дуза чедирип, көскү кылган ажылы чок. Мындыг методистиң биске ажыы бар бе?

Кожуунда бо бүгү хажыдыышкыннар болуп турарында кожӨК-түң эргелекчизи Д. К. Натсактың киржилгези улуг рольду ойнап турар. Ооң четпес ажылы деп санаар бис.

Самагалдайның 2, 5, 3, 4 дугаарлыг садиктериниң эргелекчилери: Оюу АРАКЧАА, Алимаа ЧАЙБАР, Алдынай МАНГАР, Лариса САНЧАТ; садиктерде башкылар: Марина Эне-Бижи, Люся Айыыжы, Фаина БАЛЧЫТ, Зоя ЧООДУ, Валентина МАРТЫГЫР болгаш оон-даа өскелер.

ДУЗАНЫ ЧЕДИРГЕН

Сөөлгү үеде чурттуң экономиказында эвээш-бичеда болза, бурунгаар шимчээшкиннер болуп эгелээнин, хүнден хүнче рыноктуң быжыг аспаандан чоорту уштунуп олурарывысты номчукчулар солун, сеткүүл, радио-телевизордан дыңнап, номчуп турар. Маңаа хамаарыштыр бир тодаргай чижекти киирип, силерниң-биле сагыш-сеткилимниң өөрүшкүзүн үлежикседим.

Бистиң О-Шынаа суур төптен туржук, кожуундан безин чүс ажыг километр ырак черде озалааш суур. Ында амыдыралга таарымчалыг чаагайжыдылгалар эвээш дээрзи билдингир. Бо суурда ажылгыр, кежээ болгаш кызымак бөдүүн ишчилер амыдырап-чурттап турар. Рыноктуң берге шылгалдалары О-Шынааны база оюп эртпээн: күрүне бүдүрүлгелери хоозурап, харын-даа социал адырның чамдык объектилери хагдынарының кырынга келген турган. Бо-ла чылдагаан-биле суурнуң участок эмнелгезин хөмүр-даш, чырык дээш чарыгдалдарны төлээри берге, ооң материал-техниктиг баазазын тургузарын болдунмастыр дээш стационар хевирден дүжериниң кырынга турда, ТР-ниң Президентизи көдээ суурнуң ишчилерингe канчаар-даа аажок улуг амыдыралчы дузаны чедирген. Ук эмнелгениң агар септелгезин кылдырып бээрин аазаан. Ол бо хүнде бодунуң берген сөзүнге ээ бооп, эмнелгениң одалга системазын септеткеш, чон мурнунда шынчы чоруун бадыткаан, чон дээш сагыш ховангырын билип, аңаа өөрүп чоруур бис. Ол ышкаш Кадык камгалал яамызының сайыды Б.К.Күдерек, ол-ла яамының инженери Т. Б. Жаркованың киирген үлүг-хуузун демдеглээри база артык эвес.

Кара ажылды холу-биле тудуп кылган бызанчылар бригадазының (бригадири Ш. А. Санчат) билдилиг кылган ажылын суурнуң чону үнелеп, сактып чугаалажып чоруур. Мурнунда чылдарда эмнелгевис соок болгаш батареялар доңуп-даа турду. А бо бригаданың кылганының түңнелинде, эмнелгевистиң чылыы магалыг болган-дыр. Оон аңгыда, экономиктиг санаашкыннар-биле көөр чүве болза, мында улуг ылгал бар: моон мурнунда эмнелге одалга сезонунда 170 тонна хөмүр-даш одап турган болза, эрткен чылын 35 тонна-биле кыштаан. А чырык энергиязының чарыгдалын мында шуут чогун өөренип көөр болза, экономиктиг камналга кайы хире болурун номчукчу даап бодап-ла ор боор.

Ирина ДАВАА,
О-Шынаа участок эмнелгезиниң эргелекчизи.

"НАРКОНОН" ПРОГРАММА

Ульяновск областа Димитровград хоорайда "НАРКОНОН" деп программаны езугаар, наркоманнарны болгаш арагачыларны долузу-биле сегидип эмнеп турар. Силерде ындыг кижилер бар болза биске кээп эмнедип алырынче чалап тур бис. Бот-бодунга ажыктыг кады ажылдажылга эки түңнелди бээр.

Программаның сөөлгү түңнели — наркоманнар болгаш арага ижер кижилерни үзе эмнээш, арага ижип эгелээниниң мурнундагы кадык байдалынга чедирери. **"Нарконон" программаны долу эрткен кижилер кадык бооп сегиир.**

"Нарконон" программаның баштайгы хүннеринден эгелээш хоочураан наркоманнар болгаш арагачылар безин наркотиктерни ажыглаарындан ойталап эгелээр, оларның күш-дамыр байдалы экижиир.

Саналдап турарывыс "Нарконон" программаны 1972 чылдан бээр ажыглап эгелээн, ооң ажыы бедик, эмнеткеннериң 70 ажыг хуузу шуут кадыкшып, сегип турар.

Программа бүгү делегейде, ылаңгыя АКШ-та калбак нептерээн.

Бо айтырыгга киржилге чок артпаңар. Долгандыр турар кижилеринерге ындыг дуза херек чок болза, бо медээни өскелерге дамчыдынар

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң дунмавыс, угбавыс **Лидия Александровна Куулар** бөгүн 45 харлап турар. Ол Кызыл кожуунның Кара-Хаак суурда башкылап ажылдап чоруур Дунмавыс ажылынга харыысалгалыг, негелделиг, чонунга хүндүткелдиг кижи. Ол—ийи оолдуң, бир кыстың авазы, үш бичии чаштарның кырган-авазы. Лидия Александровнага төрүттүнген хүнүн таварыштыр байыр чедирбишаан, аас-кежикти, кадыкшылды, ажыл-ижинге чедиишкиннерни күзеп ор бис.

Кызылда угбалары, акылары, дуңмаларындан.

КЫМ-ДАА, ЧҮҮ-ДАА УТТУНДУРБААН...

"ДҮВҮРЕВЕ, АВАЙ, ЭЭП КЭЭР МЕН..."

Чечен черге болган чөптүг эвес ханныг дайынга киржип, хып дээн чалыы назынында эрес-маадырлыы-биле өлген, бистиң чаңгыс чер-чурттуувус дайынчының дугайында номчукчуларга таныштырып корейн.

Эдик Монгуш 1977 чылдың февраль 17-де Бай-Тайга кожуунның Кызыл-Даг суурга төрүттүнген. Ооң өске эш-өөрүнден улуг-ла ылгалы чок, көдээ суурга өзүп, ортумак школаны дооскан. Өөредилгезинге кызымак, уран үүлге онза сонуургалдыг (чуруттунар, шүлүк чогаадыр, ырлаар), спорттуң шупту хевирлеринге дески, ылаңгыя хүрешке онза сонуургалдыг. Ол школазының-даа, суурунун-даа адын спортка-даа, уран үүлге-даа бедик тудуп чораан. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, онзагай уран талантылыг, мөзү-бүдүштүг, эш-өөрүнүң, башкыларының, чуртташтарының чоргааралы, идегели чораан. Ооң чырык чер кырынга 19-ла чыл чурттаан кыска амыдыралындан арткан үнелел сөстер бо-ладыр.

Эдик—ада-иезиниң дөрт ажы-төлүнүң эң улуг оглу, оларның идегелдиг дузалакчызы оглу дээш авазы өскелер мурнунга эпчок байдалга таваржып, арны кызыл көрбээн. Оглунун уран талантызын, мөзү-бүдүжүн өйшааанда эскерип, ооң чон мурнунга кижизиг болганы дээш иеге чоргааралдың өөрүшкүзүн сөглээри артык эвес.

Эдик 1995 чылда шериг хүлээлгезин эрттирери-биле өске өөрү-биле кады Тывазындан аъттанып кан. Томск хоорайга 6 ай иштинде шериг өөредилгезин эрткен соонда, оларны Чечняже чорудупкан. Шериг барган оглу дээш кандыг ие кижи сагыш оожум, тайбың орган деп. Роза Сереновна база-ла оглу дээш дүвүреп, бак-ла чүве ынай турзун деп бодун алаак тырза-даа, хире-хире болгашла сагыш-сеткилди бир-ле кара чүве аары кончуг базып кээрин каяа уттур. Баштайгы удаада эки сөстүг, өөрүп четтириишкиниң чагаалары кээп, иениң сагыш-сеткилин чазамыктаза-даа, оглунуң "Дүвүреве, авай, ээп кээр мен!" дээн оожургалдыг сөстери ие кижиниң чүрээнге чидиг бижектиң деггени дег, сагыш-сеткилге аар кылдыр дыңналып, бир-ле чиктиг чүвениң болурун ие чүрээ эндевээн. Сөөлгү чагаа Эдик чок болганының соонда келген.

1996 чылдың февраль 17-де Эдик 19 харлаан, а февраль 19-та ол өлүртүп каан.

Февраль 19—бачыттыг кара хүн. Ол хүн Новогрозненский суурну чепсектиг бөлүктерден хостап турган. Эдик бөлүктүң командири болгаш, ооң дайынчы машиназы колоннаның мурнунга халдып орган. Суурнун кудумчуларынга чадаг шериг шимчээшкининиң айыыл чок чоруун ол хандырып, машиназын кончуг дидим болгаш билдилиг башкарып чораан. Монгуштуң машиназы удурланыкчызының элээн каш от точкаларын узуткап чок кылган...

Хенертен гранатометтан аткан улуг оттуң эзини ооң башкарып чораан машиназының кабиназынче дорт-ла деггеш, аныяк дайынчының хөрээн өттүр үзе шаапкан. Олла черинге ол мөчээн.

Ооң өлгениниң соонда ону эрес-дидим болганы дээш орден-биле шаңнап каан. Аңаа күрүнеиң улуг шаңналын тывысканы дээрге-ле, ооң маадырлыг эрес-дидим чоруунун бадыткалы-дыр.

Эдуард Монгуштуң адын мөңгежидери-биле суурнуң бир кудумчузун ооң ады-биле адаан, школада музей-булунну-даа ажыткан, кожуунга турслетту-даа организастап эрттирген.

Эргим ынак оглу Эдиктиң чок болганындан бээр 2 чыл четсе-даа, Роза Сереновнаның бажынын оглунуң эш-өөрү, кагбаан. Олар чыглып келгеш, эжиниң чырык адынга мөгейиг-сактыышкыннарны кылып, ооң чогааткан шүлүктеринге ырларны гитараның уяранчыг хөөңү-биле үдеп, ырлажып турарлар.

Ынак, чоок кижизин чидирери дыка-ла аар болгаш халаптыг. Иениң чүрээнде амдаа оожургал чок, ажыг карак чажындан карактар амдаа кургаваан, уйгу чок човуланныг дуннерден сагыш-сеткил ам-даа оожургаваан. Кандыг-даа улуг шаңнал, кандыг-даа оожургалдың сөстери Эдиктиң дириг бодун чоок кижилеринге, бистерге эгидип кайын шыдаар. Ынчангаш ооң чырык овур-хевириниң тураскаалынга төлептиг болуру.—бистиң ниити хүлээлгевис, езулалывыс болур.

Раиса ОНДАР.

ЧАРЛАЛДАР

Кызылда коммерция техникуму 2 ай хуусаалыг белеткел курстарынга **дыңнакчыларны** хүлээп ап турар.

Киреринiң экзаменнерин **математикага, орус дылга** дужаар. Чедип алыр мергежилдери: **юрист, бухгалтер, менеджер, маркетолог.**

Техникумну дооскан кижилер беседа езугаар Хереглекчилер кооперациязының Сибирь университединиң Тыва филиалынга өөренип кирер.

Кичээлдер март 10-да эгелээр. Өртээ 600 рубль.

Бистиң адрезивис: Кызыл, Щетинкин, 41, телефон 2-55-07.

Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы
Александр Санчаевич ООРЖАКТЫҢ
элекке мөчээни-биле ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илередип тур.

"Шын" солуннуң редакциязынга хөй чылдарда чолаачылап ажылдап чораан күш-ажылдың хоочуну
Степан Седенбалович ДОРЖУНУҢ
үр болгаш аар аараанының соонда мөчээнин дыңнатпышаан, ооң өг-бүлезинге, ажы-төлдеринге, төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалды коллектив илергейлеп тур.

Тыва Республиканың Иштики херектер яамызы сайыттың оралакчызы, милицияның подполковниги Валерий Кара-оолович Кыргыстың адазы
Кара-оол Буга-Хыртынович КЫРГЫСТЫҢ
мөчээни-биле ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илередип тур.

Борис ЧЮДЮК

Чоргаараар мен

Тыва Республиканың Гуманитарлыг шинчилелдер институдунуң кол эртем ажылдакчызы, дыл эртемнериниң кандидады Алдын-оол оглу Монгуш Доруг-оолдуң 70 харлаанынга тураскаадыг.

Өскен-төрээн Солчурунга,
Шивилиинге
Өгбелерден үлегер ап
доруккан сен.
Хөглүг-баштак дөргүл-төрел
өөрүн-биле
Хөндергейлеп чеже катап
ашпадың дээр.

Чадаганның хылдары дег
кынгырадыр
Чаржып ойнаан кара суглуг
Чадаанага
Өөредилге, ажыл-ишке
сундулууну
Өөрүн туржук, башкыларга
мактаткан сен.

Далай болган Улуг-Хемниң
эриин каастай
ТАР-ның Чазаа туттуруп каан
өргээвисти
Мөңгүн медаль холга тудуп
доозуп үндүн
Мөнге төөгүн угу-дөзу ындыг
чораан.

Алыс ханы эртемниинни
ол-даа, мен-даа
Ачы-дузаң көрген болгаш
магадаар бис.
Алтай, түрк, орус, хакас...
каш үүл дылды
Арыг билир кайгамчык сен,
чоргаараар мен.

Чеден хемниң эриктерин кезе
баскаш,
Чеден арттың бедиин тепкен
харап турар
Алдын-оолдуң Монгуш деп
каан Доруг-оглу
Адак дээрде үүстү бассын,
йөрээп тур мен!

Чаа ном

"ШАГААМ—СҮЗҮГЛЕЛИМ"

Ындыг аттыг номну хоочун фольклоржу-чогаалчы, 9 дугаар школа-гимназияда улусчу езучаңчылдарның башкызы Чап Чүлдүм бижээн.

Бо номдан Шагааның тывылган төөгүзү, ук байырлалда сагыыр ужурлар, сүзүглелдер болгаш Шагаа дугайында чоннуң хөөрем, баштак, хөктүг чугаалары-биле номчукчу таныжар. Ында адаиелерге, башкыларга, сургуулдарга болгаш культура ажылдакчыларынга солун, ажыктыг эгелер хөй.

Бо солун ном авторнуң сөөлгү он ажыг чылдарда парлалгага чырыткан хөй материалдарының база авторнуң хууда бодалдарының, түрүш-көрүжүнүң түннелинде тургустунган. "Шагаам—сүзүглелим" авторнуң аңгы-аңгы чылдарда бижиттинген чогаалдарының бешки ному болур.

Номну ном садыгларынга, солун, сеткүүлдер киоскилеринге, өөредилге черлеринге, культура төптеринге садар.

Бистиң корр.

Солун төөгү

КАРА-ДАГГА КАДЫ ТУРДУВУС...

Октябрь эгезинде "Шын" солунга Тыванын улустуң чогаалчызы С. Б. Пюрбю дугайында үүл үнген. Ында бижип турары-биле алырга, чогаалчының шиттирип чораан чылдарында ооң каяа, чүнү кылып турганы ам-даа эки билдинмес, ол дугайында чугаа ам-даа ажык хевээр артып калган дээн хевирлиг одуруглар ында бар. Ону номчааш, дораан сактып келдим. Чоокку чылдарга чедир катым Монгуш Балганович Кечилдиң өөнге А. С. Пушкинниң "Евгений Онегин" деп шүлүктээн романының тыва дылче очулгазы чораан чүве. Ооң бирги арнында мынча деп бижип каан:

"Кара-Дагның баарынга каргыштыг кара чылдарны кады эрттирген эжим Монгуш Кечилге".

Бо одуругларның адаанда "Пюрбю" деп хол үжүү салып каан.

Кончуг эки билир мен, Кечил Балганович Кызылга келген санында-ла шүлүкчүнүң бажыңынга баар, кады хөөрешкен боор, чамдыкта кудумчугадаа кады кылаштажып чоруурлар чүве. Романның бирги арнында бижип каан одуругларны сактып келгеш, кырганга дораан халдып четтим. Шайлап, хөөреп ора, чай аразында оон айтырдым.

— Балганович, чоокка чедир силерниң өөнгерге Сергей Пюрбюнуң белекке бергени ному чораан болгай, чогаалчы-биле кажан, каяа канчап таныжып алган силер?

Кырган тас бажын суйбааш, бодалдарга алзыпкан олур. Элээн болганда, ооң шырайы частып кээп, чугаазын эгеледи.

—1948 чылдың төнчүзүнделе боор, ынчан Сергей Пюрбю Черногорскиниң кара-бажыңынга чедип келгеш, бистерге каттышкан кижи. Ол өйде мен база аңаа турган мен. Пюрбю бистиң соовуста келгенин дыка эки билир мен. Черногорскиге келириниң мурнунда ол Усть-Абакан чоогунда "Улен" алдын уургайынга каш ай болган кижи чораан, кадыының аайы-биле ону Черногорскиниң улуг кара-бажыңынче чорудупкан. Канчап шиттирип алганын сөөлүнде таныш-көрүш апаргаш айтырарымга, мынча деп бодун кыжыртынып, баштактаныр кижи чораан. "Челерчыраа аттарны, чычыы-торгу тоннуг кыстарны, өскен черим Эржимни, төрээн черим Кара-Сугну эмин эрттир алгап-мактапкан кижи-дир мен ийин, Монгуш".

Шынап-ла, чогаалчының өскен-төрээн чери Эржимниң Кара-Суг. Эржим бажында чайлагларын, аңаа ат мунуп алгаш, кидис сөөртүп, өөрүбиле халдып турганын чугаалай бергенде, караа чырый бээр. Төрээн Тывазынга, өскен черинге дыка-ла ынак кижи. А бодунуң дугайында чүнү-даа ыыттавас. Лагерьге турган оолдар Пюрбюну чогаалчы деп билир бис. А ол боду чогаалчы, шүлүкчү кижи мен деп ынча чыл иштинде кымга-даа чугаалап көрбээн.

Сергей Бакизович келген соонда, бистиң оолдарның амыдыралы, сеткил-хөөнү бир янзы апарган. Орус дылды ол төрээн дылындан дудак чок билир кижи. Ынчангаш шагдааларның талазындан эпчок чаннап, каржыланы бергенде, эш-өөрүнге болчу бээр, шагдааларны чымчадыр сургаптар.

Хостуг үезинде-ле ном тутканы номчаан, бижиттинген орар. Ол бижиттине бээрге, аңаа кым-даа шаптыктавас. Холундан салбас эң-не ынак ному бар. Дыка эки сактып ор мен, номнуң даштында кочал ышкаш шляпалыг, даянгыыштыг аныяк кижи чуруп каан. Үстүнде Пушкин деп каан. Зонага ол колдуунда-ла бижикчилеп турган. Лагерь иштиниң кааталгазын кылыр, байырлалдарда хана солуннар үндүрер, лозуннар бижиир.

Ол эмин эрттир дузааргак кижи. Кандыг-даа кижи дуза дилеп келирге, чажам дивес. Кандыг-бир айтырыг тургузуп даргаларже кирерде, оолдар билдириишкиннерин шупту аңаа кээп бижидип алыр. Бир-ле катап лагерьниң начальниги Ивановтуң чурттаар бажыңының ханаларын кылып турувуста, зонаның чиир эдин белеткеп берип турган молдаван оол ыглап кылаштап келди. Кадайы аараан, чангаш кээр шөлээ дилээрге, чөпшээревээн болган. Сергей Бакизович оолду эдерткеш, начальниктер бажыңынче базыпкан. Кежээ кээривиске, шөлээни чугаалажып берипкен боорга, дыка-ла амыраан бис ийин.

Үргүлчү бижиттинер кижиге саазын айтырыы берге турган болбайн канчаар. Мен ол өйде бичии када херектеннериң аъш-чемин хоорайдан аътка сөөртүп эккеп турган мен. Ынчангаш кээрде, кыдыраашты саткаш, чөргээшкиним аразынга ораап алгаш киирип кээр турдум. Ол-ла арга-биле саазынны эживис Донгак Шактар база киирип кээр турду. Чогаалчывыс кончуг оваарымчалыг, чажырып бижиттинер кижи, чүге дизе хыналда кылып, үжээр-чиндиир база турган.

Бир хүн зона хериминиң даштынга турувуста, бичии уруглуг орус херээжен кижи чедип келди. Холунда саазынын көргүзерге , чогаалчыга келгенин билип кагдывыс. Амырап, ол дораан халып четкеш, эживиске чугаалаарывыска, дүвүрей-ле берди. Ол уруг Пюрбюнуң баштайгы кадайы болган. Аарып турар деп дыннааш, аңаа ужуражыры-биле база уруун көргүзери-биле чедип келген болган. Неделя хире үеде эживиске аъш-чем кылып берип, идик-хевин аштап, чуп, эм-тан киирип берип тургаш, ол чорупкан. Тыва-биле аргыжары ынчан амыр эвес турган-на болгай, ол хиреде түвексинмес, дыка-ла сагыш човаачал кижи-дир деп маңадап турдувус.

Ийи-чаңгыс лагерьге концерт үндүрер таварылгалар база турган. Аңаа эштеривис Пюрбю биле Донгак Шактар кол рольду ойнаарлар. Шактар хөгжүмге дендии салымчаяанныг кижи. Гармошка, баянга дески ойнаар. Орустап, тывалап ырлай бээрге, сагыш-түрек саргый бээр. А Пюрбю кожамыктаарынга ынак.

Бууларган Буураны
Мунгашталган Демир-Сугну... дээш бадыра бээрге, мунгаранчыг-ла.

Бир кезек үеде Шактар-биле Черногорскиден 100 километр хире черде Шира деп черге зонаның эътке хереглээр инектерин кадарып турган бис. Инектерниң чамдыызы төрүптер, бызааларын үскеш, инектерни саар ужурга таваржыр бис. Шактар биле Элегес чурттуг Оюн Адар-Даң ынек саап турда амыр. Үүнү кылбас дээр. Чамдыкта Абаканның столоваяларындан эъдин шылып каапкан сөөктер-даа сөөртүп турдум. Ол сөөктерден чигир кылып турган деп дыннаан мен. А чигир заводунга он алды хар чедир бичии оолдар ажылдап турган. Олар хүндүс 4 шак ажылдаар, 4 шак өөренир турган. Назы четпээн херектеннер-дир ийин. Сергей Пюрбю оларны көргеш, эмин эрттир кээргээр, мунгараар кижи, та кандыг кончуг сеткили уян кижи ыйнаан.

Мен 1951 чылдың күзүнүнде хосталып келдим. Сергей Пюрбю артып калган. Демги сээн сактып чугаалап орган номуунну ол сөөлүнде бажыңынга бир кире бээримге, бижип берген үүве.

—Балганович, солун-на ыйнаан, силер кандыг херек ужурун олуруп чораанынар ол?—деп айтырыпкаш, ыядып кагдым. Канчап билир, кижиниң эрткен амыдыралында үүү-даа турар-ла ыйнаан. Ону улуска чугаалаары албан эвес. Ынчалза-даа кижим ажыт-чажыт чок харыылады.

—Ажы-төлүмге-даа чугаалаваан кижи мен, ам канчаар, чугаалап бээр болгандыр мен ийин. 1948 чылда Хөндергейге МЧАЭ тургустунган. Аңаа улуг бухгалтер турдум. Директорум мээн төрелим болур Очур-оол Докпааевич Куулар. Араттар Сембии, Марбит директордан үрезин чөпшээредип алгаш, оозун келир чылын 110 хуу кылдыр эгидер болган. Мен база чөпшээрештим. Партия Чөөн-Хемчик райкомунуң секретары Чаңгы дарга база деткээн. Ынчангаш 300 килограмм арбай үрезинин ол ийи аратка берипкен бис. Бир ай эртип чорда, партия райкомундан күрүне хыналдазы келгеш, үрезин берген фактураларымны тудуп алган. Ужурун тайылбырлап чадап каан мен. Эртенинде эжик соктаан, үнүп келиримге, машиналыг ийи шагдаа турлар. Мени машиназынга олуртканаш, бадып ора, Очур-оол Кууларны база ап алдылар . Докпак-ооловичиде кем бар эвес, менче көргеш, үүле эктин кызар болду. Неделя хире болганда, бистерни партиядан үндүрген деп медээ келген. Чаңгы дарга сөөлгү доңгулдада арткан болду. А Очур-оол дарга-биле мени эргезин ажыглап самчыгдал кылган дээш шиитке чорудупкан, ол-ла.

Кечил Балганович Монгуш ам 82 харлыг. Солун төөгүзүн маңа хандыр дыннааш, өскелерге база сонуурганчыг болур боор ден бодал-биле бо сактышыкынны "Шынче" бижидим. Ооң чугаазын дыл, домааның стилин, сөстерин өскертпейн хевээр арттырганым бо.

Кызыл-оол ХОВАЛЫГ,
пенсионер.
Өвүр кожуун.

Овур-хевир

ИШКИН ОГЛУ

КҮШ ҮЯЛЫГ, кижи чурттуг. Мөгелер ораны Сүт-Хөлде Алдыы-Ишкин хемниң Хемчикче киир аккан аксынга чурттап чораан Улуг-Куулар ирейниң чеди оол, бир кызының эң улуу Дугаржаптың өгбүлезинге 1939 чылдың он айның он бирде үш дугаар оол төрүттүнерге, Экер-оол деп ат берген. Сактыышкынымның маадыры ол. Дугаржап Куулар алыс боду коржаа сургуулунга өөренип чораан – садыг талазы-биле эртемниг. Алды оглунуң бирээзи ат-сураглыг мөге, юстиция албанының курлавырда полковниги Куулар Даржаа акый ол-дур ийин. Амгы үеде фермер деп дыңнаан мен.

СТУДЕНТ ЧЫЛДАРЫВЫС

Школачы, студент чылдар черле уттундурбас боор үүведир. 1958-63 чылдар үезинде Кызылдың күрүнеиниң педагогика институдунуң төөгү-филология факультедин өөренип дооскаш, башкының дээди эртеминиң дипломун алдывыс. Ийи дугаар бөлүктү Луганск чурттуг Ираида Ивановна Постникова башкы удуртуп турган Кедергей-даа чаагай сеткилдиг башкы, аажок хүндүлээр бис. Хөй националдыг студентилер ол бөлүкке турган.

Экер эживис элдеп чанныг, кижилерден өске бүдүштүг. Чавыссымаар сынныг, сырый кирбиктерлиг, кара-кара карактарлыг, тырың маңа-боттуг, күдер кара эр. Чурттап турган дазылгавыска эртен, кежээ кара чааскаан сула шимчээшкиниер кылган турар, штаига, шойлар көдүрер. Спорттун ол хевиринге институтка база хоорайга чемпионнап-даа турду ийин. Хол бөмбүү ойнай бергенде, кашпагайы аажок, бедидир шурааш, кагар, дозар, көдүрер, камгалалга эптиг ойнаар, бөмбүк черле салбас.

Хылдыг хөгжүм херекселдеринге шуптузунга ойнаар. Ынак артизи — Радж Капур (Индия) "Тоянчы" деп кинофильмден ырыны болганчокла бадыра бээр. Кезээде аштыг-чемниг боорга, өрээл оолдары Экерге "Хозяин" деп шола ат база шаңнаан. Черле элдеп. Литфактың чоон чаштыг, кызыл чаактыг, хөңү сынныг чараш кыстарының аразында Ишкин кызын — уругларым иезин, шилижип берген кижи база-ла ол эжимне болгай.

ТӨӨГҮ БАШКЫЗЫ

Институт соонда Экер-оол Дугаржаповичиниң өскен-төрээн чери Ишкиниң Хөр-Тайгада ынчангы сес чыл школазынга төөгү, орус дыл башкылап эгеледивис. Бот дугайты өске черден, тус черниң күдээ-хүрегени апарган мен. Э. Куулар "Төөгүнү билбеске — төөрээр, төрелин билбеске — түрээр" деп чоннуң мерген угаадыын өөреникчилерге дузу чедингир кылдыр сургавышаан, делегей төөгүзүнүң талазы-биле ханы билиглерни берип чораан байлак дуржулгалыг башкы: өөредилге эргелекчилеп тургаш, ооң кичээлдеринге олуржуп шаг болган мен. Теманы тайылбырлап тура, эрткен болгаш келир үени холбап, амыдыралдан чижектерни ап тургаш тайылбырлай бээрге, өөреникчилерниң сонуургалы чайгаар-ла кыптыга бээр, кижи дыннап маңа ханмас, дыка солун кылдыр кичээл эрттирер.

30 ажыг чылдар иштинде таче сургуулга төөгү талазыбиле билигни берип, чеже доозукчуларга төөгү башкызы болур чырык күзелди оттурду ыйнаан. Хөр-Тайга школазынга улуг класс өөреникчилериниң ортузунга "Прометей" деп клубту ажылдадып, аныяк башкыларның комсомол секретары, суур коммунистериниң пропагандизи даалгаларын ак сеткилдиг күүседип чорду. Школага аныяк акробаттар секциязынга өөредип турганы сөөлүнде "Чалыы назын" ансамблиниң цирк артизи апарган Алексей Ондар Серен-оол оглу, актер, режиссер,тележурналист, ТР-ниң Күрүне шаңналының лауреады Орлан Дамба-Хуурак башкызының дугайында чылыыбиле сактып чоруурлар. А "Прометейниң" дыннакчызы Хенче-Кара Монгуш МКУнуң журналистика факультедин дооскаш, парлалга сайыдының оралакчызынга чедир депшип, телерадиожурналист болуп ажылдап чор. Ча адарынга спорт мастери, өөредилге сайыдының оралакчызы Геннадий Монгуш база-ла башкының өөреникчизи-дир. Ол даңзыны оон-даа уламчылап болур.

Чоокта чаа бир өөреникчизи меңээ дужуп келгеш, төөгүүү башкызының дугайында аажок сактып чугаалааш: — "Уруглар, Ишкин хемниң Хемчик киир аккан чериндеи Оргу дааның кырынче канат оруун шөйүптерге "пара-пара" болуп олурупкаш, селгүүстээр үенер келир-ле эвеспе" дээн-не болгай Экер башкывыс — деп бо.

КИЖИ КАЙГААР

60-70 чылдарда Ишкиниң аныяк-өскени, школачылары волейболга, уран үүл фестивальдарынга, туризмге кожуун иштинге тергиидеп-ле турган болдур ийин. Ол бүгү ажыл-херектерге кол рольду Экер-оол Дугаржапович ойнап турган дизимзе, хөр-тайгажылар черле чөпшээрежиринге кандыг-даа чигзиниг турбас. Волейбол командазының капитаны, хылдыг хөгжүм оркестриниң удуртукчузу база ыраажы. Тускай хеп-сынын кедип алгаш, "Любимые глаза", "Спешите на свадьбу мою" база өске-даа ырларны ыяңгылыг үнү-биле сценага бадыра бээрге, көрүкчүлер динмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткуп, үдээр-ле чорду ийин.

Школага ховар дээн экспонаттарлыг музейни ажыдып, дириг амытаннарның, куштарның манаакайларын боду кылып турду. Эртен эрте туруп тейлээр эртинелиг Хөр-Тайга эдээнде турар Оргу дааның кадыр-берт ийинге баштай беш адырлыг сылдысты, оон "Мир", сөөлүнде "Ленин" деп бижимелдерни кылдырткан кижи база-ла Куулар башкы.

Аңнаар-меннээр, балыктаар, чуруур, бижиир, парлаар, тыва хээлерлиг хевис кылыр, холдары, шынап-ла, ус-шевер. Спорттун хөй хевиринге хандыкшылдыг, байыр-чыскаал хүннеринде Суг-Аксы, Ийме, Баян-Тала, Алдан-Маадыр, Ишкинге алдан дөрттүү чириин дуглап, тыва хүрешке шаңналдыг черлерже үнүп-даа чораан. Бо бүгүнү эргилдир бодап, угаап-билип олурарга, шынап-ла, башкының талантызын кижи кайгаар.

АДАЗЫНЫҢ СООН САЛГААН

Экер-оол Дугаржапович өөнүн ээзи Татьяна Хунаевна-биле (ол база бистиң аравыста чок) ийи оол, бир кыстыы өстүрүп кижизиткеннер. Өг-бүленин эргелиг дун кызы адазының соон салгап, башкының мергежилин чедип алгаш, Шамбалыг ортумак школазында ажылдап чоруур. Долаана Экер-ооловнаның эге класс башкыларынга методиктиг дуза болур байлак арга-дуржулгазын "Башкы" сеткүүлде чырыдып парлаан чүүлдү номчааш, уругларым иези-биле аажок-ла сонуургадывыс, өөрдүвүс.

БАШКЫНЫҢ ЧЫРЫК АДЫН МӨҢГЕЖИДИП...

Аныяк-чалыы үезинде хөйниити даалгазын ак сеткилдии-биле күүседип чорааш, ВЛКСМ Төп Комитединиң, комсомолдуң Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл кожкомнарының хүндүлел бижиктери-биле база улус өөредилгезинге ачы-хавыяазы дээш, "РФ-тиң улус өөредилгезиниң тергиини" хөрек демдээ-биле Э. Д. Куулар шаңнадып чораан. Каяа-даа—Алдан-Маадыр, Хөр-Тайга, Ийме Шамбалыг школаларынга директорлап, башкылап ажылдап чорааш, ада-иелериниң, өөреникчилерниң хүндүткелин чаалап ап чорааны — башкының эң дээди чедиишкини, шаңналы ол.

Хөр-Тайганың чону ында тус чер чагыргазы Экер-оол Дугаржапович Кууларның дириг чорааш өскен-төрээн Ишкининге чедирген көргүскен ачы-хавыяазын төлептии-биле үнелеп, хоочун башкының чырык адын мөңгежидер дугайында айтырыгны болур-чогууру-биле сүмележип көөрүн дилээн саналоналымны "Шын" солунну дамчыштыр киирип олурарым бо.

Дайынчы ДАМБА-ХУУРАК.
Тес-Хем кожуун.

Кызыл-Эник КУДАЖЫ.

БАРТААЗЫННЫГ ТООЖУ

(Улаңчызы. Эгези № 1–6, 9 "Шында").

Стол артындан уруглары аажок хөглүг-баштак, чугаасооттуг туруп келгеннер. Ол бажыңга ындыг солун дүштеки чем кажан-даа болбаан ышкаш. Үүгле ада-иези дааш-шимээн чок боданган турганнар.

Баштай Андрей бажыңдан үнүпкен. Ол эжикче бар чыткаш, хеп-хенертен ээп келген.

Андрей баштай дуңмазының бажын чыттап каан:

— Эккээр мен, Лен.

Оон Мергенниң холун дыңзыг туткан:

— Эккээр мен, Мерген.

Ачазын база дыңзыг куспактап каан:

— Эккээр мен, ачай.

Ең сөөлүнде аязының чаагындан ошкап каан:

— Эккээр мен, авай.

Андрей эжикке баргаш, база катап хая көрүп келгеш, бажың иштин, үүге-ле ийик, аажок топтап көрген. Сактырга, шээжилеп ап турган ышкаш.

Оон Андрей улузунче муңгаргай үн-биле чугаалаан:

— Мен чоруй бардым... Эки турар силер... Менди чаагай...

Андрей кажан-даа улузубиле ынчаар байырлажып чорбаан. Ону ада-иези сөөлүнде эскерген.

Эжикте Андрей хенертен өскертир хуула хона берген, артында хөглүү кончуг хүлүмзүрүпкен. Оон оң холун көдүргеш, хүлерден шуткуп каан тураскаал дег, кезек када турган. Ада-иези көөрге, оглунуң чаражы кончуг болган.

Ынчан Андрей хирт кылдыр эргилгеш, эжикти кончуг дүрген ажыда идипкеш, оон аарый бээр үүве дег аяар хаап кааш, ол хевээр көзүлбейн барган...

Ол 1991 чылдың декабрьның 23-түн хүнү турган.

Ол олчаан Андрей бажыңынче ээп келбээн. Хондур сураг. Оон "эккээр мен" деп катап-катап чугаалааны өгбүле иштин аргалап хондурган. Душтуктуг апарган кижи ындыг-даа ыйнаан деп бодааннар.

Ада-иези эртенинде хоорайның шагдаа килдизинче телефон долгаан. Андрей ол хүн ажылынга келбээн болган. Дүштеки чем үезинде бажыңга манаан, база чок. Ам черле дүвүревес арга чок апарган. Өг-бүле ишти бүрүнү-биле бут кырынга турган. Оларның барбаан-четпээн чери-даа чок, телефоннаваан бажыңнары-даа чок. Таныырбилир кижилерин дөгерезин айтырган, кым-даа көрбээн, кым-даа дыннаваан болган.

Шагдаа чери база хөлзеп үнген. Районнарда шагдаа черлерин безин эргий долгаан, өлген кижилер мөчүлери шыгжаар черлерни база кезээн. Андрейниң изи шуут эстип калган.

Мерген дээрге иштики херек ажылдакчыларын боду баштап алгаш чоруп турган. Андрейниң кире берги дег бажыңнарындан, албан черлеринден бээр сураглааннар. Кандыг-даа түннел бербээн.

Даартазында дүне Бичеоолдарның өг-бүлези бичиидаа карак шиммээн: эжик шыгырт дээрге-ле, телефон каңгырт дээрге-ле, тура халчыр.

Ийи, үш, дөрт-даа дугаар хүннер база идегелге кавыдаваан. Шак ынчаар-ла бүдүн неделя эрткен. Биче-оолдар балдыр-даа сыкпааннар, аксыбоскунче бүдүн үүве-даа ажырбааннар. Орта удуваанындан карактары кыскылап калган, каш-ла хонукта арыпдорупканнар. Кадайын дүвүретпес дээш, оон чажырып, Маадыр-оол Донгакович таблеткалар бүдүү чип ап турган. Үүрээ шапкыланыр апарган.

Олар ынчаар хөлзеп турда, Чаа чыл келген. Байырлаар харык кайда боор — балконда ногаан шиви-даа уттундурган, ужа-төш-даа уттурдурган. Чаа чылда хендирбе сыгар, кажык адар, тевек тевер, тывызыктажыр дээн чаагай бодалдар буступ дүшкен.

Маадыр-оол Донгакович даңны атсы ынай-бээр кылаштап тура хонар апарган. Галина Николаевна бичин кум кынны бээрге-ле, ооң караанга Андрей көстү бээр болган. Оглу бо-ла "Эдертип эккээр мен, авай" деп сымыраны кааптар, эжикте тураскаал ышкаш туруп-ла турар, а караан ажыптарга, кым-даа чок, ашаа-ла, дириг хөлеге дег, эленнедир кылаштаан турар.

Чаа 1992 чыл үнгеш, бодунуң хонуктарын санап эгелей берген. Ооң соонда неделяларын.

Андрей ам-даа келбээн. Сураа безин чок. Өске кижилер — кожалары, таныштары, эш-өөрү, төрелдери безин Андрейни ам чырык чер кырында чок деп санап каапкан. Үүгле ие кижиниң, үүгле ада кижиниң угаан-сагыжынга ындыг бодал черле кирбес: "Оглувус чанып кээр! Андрейивис келин эккээр!.."

Ажыг-шүжүгден арны карарып калган кээргенчиг Галина Николаевна бажыңынга ол дүъште эртежик чанып келген. Херээжен кижилерниң ажылы төнер эвес, база-ла улузунуң ишти-хырны болгай-ла.

Галина Николаевна тонун ужулгалак чыдырда, телефон кыңгырткайны берген. Үүрээ серт кылынгаш, дораан сегирип алган. Удазынның бир ужунда шедиргеленчек херээжен үн дыңналган: ыглаан-даа ышкаш, анаа-ла ишкиртинер болган, орта дыңналбас.

— Галя, Галя... Оглуңар... Андрей...

Галина Николаевна ыысыы-биле алгырган:

— Кайда? Кайда? Дириг-дир бе?..

— Чок, чок... Демир досаар иштинде... Досаар иштинде...

— Кайда досаар иштинде?

— Мында хүрээ чанында... Хову кудумчузунда... Он үш дугаар бажың... Кудумчуда...

Галина Николаевна телефонну оскунупкан, оозу ынаар эдип-ле чыткан. Бажыңның дээвиири бирде бадып, бирде чоктап, ханалары көжүп тургулаан. Оон арай деп оңгарлып алгаш, телефон көзүлбес боорга, суйбап тургаш тып алган. Ашаанын дугаарын мөлдүк-калдык долгаан. Карак көзүлбес, хол туттунмас.

— Сен сен бе? Оглувус... Андрей...

— Дириг бе?—деп, ынаар үн дыңналган.

— Чок... Досаар иштинде чыткан-дыр.

— Кайда? Кайда?

— Кедээр хүрээ чооғунда.. Кудумчуда...

— Мен, мен... Дүрген, дүрген...

Маадыр-оол Донгакович ажылдаар чериндеи үне халып кээрге, организациязының машиназы, чаяан бооп, даштын турган. Кымдан-даа айтырбайн иштинче кире халааш, чолаачыже алгырган:

— Хүрээ чанынче!

— Чүү болду, Донгакович?

— Оглум... Андрей...

— Тыпты берди бе?

— Хүрээ чанынче!...

Маадыр-оол Донгаковичниң сагыжынга үүгле чаңгыс "хүрээ" деп сөс чыдып калган. Ол халдып орааш көөрге, кышкы соок кудумчулар, союп бар чыткан чыланнар дег, дыйданайнчып, херлипкөстүп чыткылааннар. Хүрээ чанында бир-ле кудумчуда хөй улус чыылган турган. Чолаачы эндевээн. Үүрээ калчаалыг шапкыланган, Биче-оол ону-даа херекке албаан, таблетка угаанынга кирбээн.

Машинадан Маадыр-оол Донгакович карак-кулак чок дүже халааш, уурук-суурук-тап чыылган кижилер аразынга халып келген. Ында бок төгер демир досаар турган.

Маадыр-оол Донгакович ол досаарны бакылапкаш, ийиле сөс алгырган:

— Оглум... Андрей...

Оон досаар эриинден халбактанып каш, оожум күлбуруп бады барган. Ол хевээр Маадыр-оол Донгакович кара черден турбаан. Үүрээ турупкан...

База үр болбаанда Галина Николаевна ыы-сыызын төгетөге маннап келген. Досаар иштинче көрүптерге, оглу үвүр-савыр бок-сак куспактап алган, шак тоң чыткан.

Галина Николаевна будунуң адаанда черни-даа билбээн, тендирип чоруй олурупкан. Караа каранғылай берген. Оон көрүп кээрге, чанында ашаа чыткан.

— Ачазы, ачазы... Оода сен туруп көр... Оглувустуң кончуун... Хөөкүй Андрюшавысты...

Ынча дээш Галина Николаевна ашаан тургузур тыртарга, ооң аары ай кара даш дег болган. Шимчеш-даа дивээн, көжүй хона берген.

Оон-моон кижилер хөөкүй иени тудуп, аргалаарга-даа, Галина Николаевна оларны билбээн. Карааның суун ижип-ле орган. Ынчан бир аныяк уруг маннап келгеш, ооң-биле кады мөөрей-ле берген.

Галина Николаевна ыглап-ла орган, ыглап-ла орган, ыглап-ла орган...

Ол ышкажыл, чараш келин уруг эдертип эккээр дээн оглу соок демир досаар иштинде чыдар, уругларының ажы-төлүн көрүксээн ачазы соок хар кырында шөйлүп калган...

Эргим хүндүлүг номчукчуларым, бо минуталарда мээң кандыг байдалдыг олурганымны база билип тур боор силер деп идегээр-дир мен. Бо чогаалды бижип турар үем иштинде, чеже-даа хары кижилер бол, Андрюша биле Мерген-даа, Маадыр-оол Донгакович биле Галина Николаевна-даа менээ эргим болгаш чоок кижилер апарганнар. Ынчангаш күжүр номчукчуларым, бо одуругларны бижип шыдавас-тыр мен, боттарынар-ла ожаап көрүнер..

Он бешки эге

"АЪТЧЫГАШТАР"

"Кестиргенни, доорат канны
Кезеттирип калган болза.
Хеймер кара уруг-биле
Хертеннежип чыткан болза.

Доорат канны, кестиргенни
Домзактадып калган болза.
Дозур кара уруг-биле
Дорзуктажып чыткан болза".

(Херектеннер ыры).

"Ясир, сен хей сен, өлген сен сек. Сеңээ пижээн бис, хамык херекти бодуң аваар сен деп. Сен бисти доовааан сен, дөгерезин өчүп берипкен-дир сен. Ынчангаш хүнүң манап олур сек. Удавас силерниң казанааңарже Шөөбөрү кирер эвеспе. Подун бил сек. Сээн-пиле ойнап турбас пис. Чурттаганны сөөлгү катап көрүвал.

Айхын".

Бо-дур ам, аныяк байысаакчының хостуг чагаалашсыннар деп сүмелээнниниң түннели, дораан-на "дүжүдүн" бере берген.

Игорь Илбек "кара-куштарның" чагааларының портативтиг фотоаппаратка тырттыргаш, улгаттыр парлап каан позитивтерин ылавылап көрүп орган. Чамдык черлери балалчак, бүлүртүн боорга, номчуп чадааш, улгаттырар шил-даа өттүр көрген. Ол-даа канчаар, чагаалашкан кижилернин үжүк дүрүмүн чедир билбези ону кайгаткан. Бир эвес өөреникчи уруг азы оол диктантыны ындыг чазыглыг бижээн болза, башкызы дораан-на "бир" казыыр демдек салыр турган боор. Ындыглар-ла болгай, школага кара доңгаларын эки каргактап албаан үүвелер чурум үрээр, кем-херек үүлгедир деп, Илбек иштинде боданган.

(Уланчылыг).

"ШЫН" — неделя дургузунда телекөрүкчүлерге

ФЕВРАЛЬ 22

ОРТ

6.00 ЭРТЕНГИНИҢ МЕНДИЗИ.
9.00 Культура медээлери.
9.15 "Каржы ангел", т/с.
10.15 Кадыкшыл.
10.40 Мультфильм.
10.55 Хуулгаазыннар шөлү.
11.50 Хуу библиотека.
12.00 Культура медээлери.
12.15 "Кады" деп программа.
13.00 "Батальоннар отту ажыдарын дилеп турлар", уран-чечен фильм, 1-ги сериязы.
14.05 Хаак спорту. Делегей чемпионады.
14.35 "Ералаш", к/ж.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 Мультфильм.
15.25 Тергиин өөнүктер.
15.55 Сылдыстар шагы.
16.35 Он алды харга чедир...
17.00 "Каржы ангел", т/с.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.15 Чаптанчыг дириг амытаннар.
18.45 Мында болгаш ам.
19.05 "Маска кеткен кижи".
19.45 "Мөнге кыйгы", т/с.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар!
21.00 УЕ.
21.35 Агаар.
21.45 "Даг чурттуг кижи — IV", телеэкранга бир-ле дугаар көргүзер.
22.40 КӨРҮШ.
23.25—23.45 МЕДЭЭЛЕР

"РОССИЯ"

7.00 Эртенгинин мендизи-биле, Россия!
9.15 Дежурный кезек.
9.35 Телеоюн.
9.50 Бараааннарны — почта дамчыштыр.
10.00 "Санта-Барбара", т/с.
10.45 Музыка.
11.00 МЕДЭЭЛЕР
11.30 "Петербург чажыттарынын чештиниишкини", т/с.
12.30 КӨРҮШ.
13.30 Мультфильм.
13.40 Музыка.
14.00 МЕДЭЭЛЕР
14.30 "Ыт думчуу", уран-чечен фильм.
15.20 "Байлар болгаш алдарлыг кижилер", т/с.
16.15 Мультфильмнер.
16.25 "Баштайгы ошкажыышкыннар", т/с.
17.00 МЕДЭЭЛЕР
17.30 Мультфильм.
17.40 Орус лото.

"ТЫВА"

18.20 Хөглүг кичээл.
18.30 Кайгамчыктыг делегейивис.
18.50 МЕДЭЭЛЕР.
19.00 Диалог.
19.20 ТЫВА ЧЕРДЕ.
19.40 Коллаж.

"РОССИЯ"

20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.30 Тодаргайы-биле.
20.45 Баштайгы көрүштен ынакшыл.
21.15 "Өг-бүле дугайында мелодрама", уран-чечен фильм.
22.45 Акуна матата.
23.45 Дежурный кезек.
00.00 МЕДЭЭЛЕР.
00.30 Спорттун хаак хевирлери. Делегей чемпионады.
01.15—01.20 Бараааннарны — почта дамчыштыр.

НТВ

7.00 БӨГҮН.
7.25 Төөгүлүг хүн.
7.30 Криминал.
7.40 Мен—камгалакчызы мен.
7.50 Дуза.
7.55 Акшалар айтырыы.
8.05 Дириг амытаннар дугайында медээлер.
8.10 Мультфильм.
8.20 Кардан өзээ.
8.25 Төөгүлүг хүн.
8.30 Бөгүн — Москвада.
8.45 Акшалар айтырыы.
9.00 БӨГҮН.
9.10 "Ол кысты Никита дээр", т/с.
10.00 БӨГҮН.
10.15 ДҮҮНГҮ ТҮННЕЛДЕР
11.15 "Ойнаар-кыстар"
11.30 ТҮННЕЛДЕР.
12.00 БӨГҮН.
12.30 "Эрги телевизор". "Ажык ном".
14.00 БӨГҮН.
14.20 "Дүрген дуза", т/с.
15.20 БО ШАКТА — "Кызыл согун".
16.00 БӨГҮН.
16.30 "Эжелекчилер", т/с.
17.25 Дуза.
17.45 Криминал.
18.00 БӨГҮН.
18.25 ИТОГО.
18.45 ТҮННЕЛДЕР.
19.10 "Сансет Бичиниң ынакшылы болгаш чажыттары", т/с.
20.00 БӨГҮН.
20.25 "Дүрген дуза", т/с.
21.20 "Крокодил-өлүрүкчү", уран-чечен фильм.
23.00 БӨГҮН.
23.40—00.06 Хүннүн маадыры.

ТВ ЦЕНТР

13.00 "Күзелдер болгаш көрүнчүктер", т/с.
14.05 "Булуттар ындында — дээр", уран-чечен фильм.
15.45 Бистиң-биле артып калынар.
22.55 "Аттракцион", мультфильм.
23.05 "Ышкындырган ынакшыл", т/с.
03.00 "Акапульконун отряды", т/с.

ФЕВРАЛЬ 23

ОРТ

АДА-ЧУРТ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫНЫҢ ХҮНҮ.

6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ.
9.00 ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ.
9.15 "Каржы ангел", т/с.
10.15 Хаак спортунун талазыбиле делегей чемпионады.
12.00 ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ.
12.15 "Степа акый — милиционер", мультфильм.
12.35 "Кады" деп программа.
13.15 "Батальоннар отту ажыдарын дилеп турлар", уран-чечен фильм, 2-ги сериязы.
14.30 "Каспер крыша адаанда чурттап турар", м/с.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 "Синдбадтың чаа ужуралдары", сериал.
15.45 Аас-кежиктиг таварылга.
16.35 Он алды харга чедир...
17.00 "Каржы ангел", т/с.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.15 Мультфильм.
18.30 Москваның болгаш Бүгү Русьтун Ыдыктыг Патриарыгы, Алексий II 70 харлаанынга тураскааткан байырлал кежээзи.
19.45 "Мөнге кыйгы", т/с.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар!
21.00 УЕ.
21.45 "Кара океан", уран-чечен фильм.
23.05—23.55 ТЕМА

"РОССИЯ"

7.00 Эртенгинин мендизи-биле, Россия!
9.15 Дежурный кезек.
9.35 Телеоюн.
9.50 Бараааннарны — почта дамчыштыр.
10.00 "Санта-Барбара" т/с.
10.45 Музыка.
11.00 МЕДЭЭЛЕР
11.30—12.26 "Петербург чажыттарының чештиниишкини", т/с.

* * *

14.00 МЕДЭЭЛЕР
14.30 "Ыт думчуу", т/с
15.20 "Байлар болгаш алдарлыг кижилер", т/с.
16.12 Мультфильмнер.
16.25 "Баштайгы ошкажыышкыннар", т/с.
17.00 МЕДЭЭЛЕР.
17.30 Суурга.
18.00 Компьютер.

"ТЫВА"

18.20 Чурттап билир херек.
18.40 Реклама.
18.50 МЕДЭЭЛЕР.
19.00 Эр кижилерге тележурнал.
19.30 МЕДЭЭЛЕР.
19.40 Коллаж.

"РОССИЯ"

20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.30 Тодаргайы-биле.
20.45 "Аншлаг" көргүзер.
21.20 Ада-чурт камгалакчыларының хүнүнге тураскааткан байырлал концерти.
23.35 Дежурный кезек.
23.50 МЕДЭЭЛЕР.
00.20 Автомотоспорт.
01.10—01.15 Бараааннарны — почта дамчыштыр.

НТВ

7.00 БӨГҮН.
7.40 Төөгүлүг хүн.
7.45 Криминал.
7.55 Мен—камгалакчызы мен.
8.05 Дуза.
8.10 Дириг амытаннар дугайында медээлер.
8.15 Мультфильм.
8.25 Кардан өзээ.
8.35 Бөгүн — Москвада.
8.50 Акшалар айтырыы.
9.00 БӨГҮН.
9.10 "Сансет Бичиниң ынакшылы болгаш чажыттары", т/с.
10.00 БӨГҮН.
10.15 Хүннүн галстук чок маадыры.
10.40 Криминал.
11.05 Телеоюн.
11.30 "Мен болгаш мээн ыдым", дог-шоу.
12.00 БӨГҮН.
12.20 "Эрги телевизор". Ажык ном".
14.00 БӨГҮН.
14.20 "Дүрген дуза", т/с.
16.00 БӨГҮН.
16.30 "Эжелекчилер", т/с.
17.25 Дуза.
17.45 Криминал.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.30 БО ШАКТА.
19.10 "Сансет Бичиниң ынакшылы болгаш чажыттары", т/с.
20.00 БӨГҮН.
20.25 "Дүрген дуза", т/с.
21.20 "Ынак кижинер-биле чарылбанар", уран-чечен фильм.
23.00 БӨГҮН.
23.40—00.06 Хүннүн маадыры.

"ТЫВА"

6.30 Салым-чол.
7.00 МЕДЭЭЛЕР.
7.10 Мультфильм.
7.20 ТЫВА ЧЕРДЕ.
7.40 Коллаж.

ТВ ЦЕНТР

13.00 "Күзелдер болгаш көрүнчүктер", т/с.
14.10 "Берге шакта", уран-чечен фильм.
16.00 "Чидип бар чыдар", барымдаалыг сериал.
18.55 "Алдын клетка", т/с.
20.30 "Бичии хоорайга халап", т/с.
21.30 "Хит-команда", т/с. (АКШ).
22.55 Мультфильм.
23.05 "Ышкындырган ынакшыл", т/с.
03.00 "Акапульконун отряды", т/с.

ФЕВРАЛЬ 24

ОРТ

6.00 ЭРТЕНГИНИҢ МЕНДИЗИ.
9.00 ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ.
9.15 "Каржы ангел", т/с.
10.15 Дириг амытаннар аймаа.
10.55 Хаак спортунун талазыбиле делегей чемпионады.
12.00 ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ.
12.15 "Кады" деп программа.
12.50 Хуу библиотека.
13.00 "Батальоннар отту ажыдарын дилеп турлар", уран-чечен фильм, 3-кү сериязы.
14.15 Третьяковкага дедир эгиткени.
14.30 "Каспер крыша адаанда чурттап турар", м/с.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 "Синдбадтың чаа ужуралдары", сериал.
15.45 Джунглиниң кыйгызы.
16.10 Уруглар анекдоттары.
16.35 Он алды харга чедир...
17.00 "Каржы ангел", т/с.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.15 Аялганы тып көрем.
18.45 Мында болгаш ам.
19.05 КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ.
19.45 "Мөнге кыйгы", т/с.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар!
21.00 УЕ.
21.35 Агаар.
21.45 "Польниный-биле таварылга", уран-чечен фильм.
23.25 — 23.45 МЕДЭЭЛЕР.

"РОССИЯ"

7.00 Эртенгинин мендизи-биле, Россия!
9.15 Дежурный кезек.
9.35 Телеоюн.
9.48 Эртенгинин мендизи-биле, Россия!
9.50 Бараааннарны — почта дамчыштыр.
10.00 "Санта-Барбара" т/с.
10.45 Музыка.
11.00 МЕДЭЭЛЕР
11.30 "Петербург чажыттарының чештиниишкини", т/с.
12.30 Кыдат: 40 чыл эрткенде.
13.30 Мультфильм
13.40 Музыка.
14.00 МЕДЭЭЛЕР
14.30 "Ыт думчуу", т/с
15.20 "Байлар болгаш алдарлыг кижилер", т/с.
16.15 Мультфильмнер.
16.30 "Баштайгы ошкажыышкыннар", т/с.
17.00 МЕДЭЭЛЕР.
17.30 Суурга.
18.00 Компьютер.

"ТЫВА"

18.10 "Тыва" деп каналга музыка.
18.30 Реклама.
18.35 КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ.
18.55 "Сонгулда-99".
19.00 МЕДЭЭЛЕР.
19.10 Көдээ амыдырал.
19.30 МЕДЭЭЛЕР.
19.40 Коллаж.

"РОССИЯ"

20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.30 Тодаргайы-биле.
20.45 Боду бодунга режиссер.
21.15 "Робот-полицейжи", т/с.
23.05 "Баажыланыкчы" т/с.
00.05 Дежурный кезек.
00.20 МЕДЭЭЛЕР.
00.50 Автошоу.
01.50 Спорттун хаак хевирлериниң талазы-биле делегей чемпионады.
02.05—02.10 Бараааннарны — почта дамчыштыр.

НТВ

7.00 БӨГҮН.
7.40 Төөгүлүг хүн.
7.45 Криминал.
7.55 Мен—камгалакчызы мен.
8.05 Дуза.
8.10 Дириг амытаннар дугайында медээлер.
8.15 Мультфильм.
8.25 Кардан өзээ.
8.35 Бөгүн — Москвада.
8.50 Акшалар айтырыы.
9.00 БӨГҮН.
9.10 "Расписаниеден дашкаар поезд", уран-чечен фильм.
11.30 Мультфильм.
11.40 Хүрээлел.
12.00 БӨГҮН.
12.20 "Эрги телевизор" "Ажык ном".
14.00 БӨГҮН.
14.20 "Дүрген дуза", т/с.
15.20 БО ШАКТА.
16.00 БӨГҮН.
16.30 "Эжелекчилер", т/с.
17.25 Дуза.
17.45 Криминал.
18.00 БӨГҮН.
18.30 БО ШАКТА.
19.10 "Сансет Бичиниң ынакшылы болгаш чажыттары", т/с.
20.00 БӨГҮН.
20.25 "Дүрген дуза", т/с.
21.15 "Кажан-даа дүжүп бербе", уран-чечен фильм.
23.00 БӨГҮН.
23.40—00.06 Хүннүн маадыры.

"ТЫВА"

6.30 "Глагол" клуб.
6.50 Реклама.
7.00 МЕДЭЭЛЕР.
7.10 Мультфильм.
7.30 МЕДЭЭЛЕР.
7.40 Коллаж.

ТВ ЦЕНТР

13.00 "Күзелдер болгаш көрүнчүктер", т/с.
14.20 "Өскерликчи херээжен", уран-чечен фильм.
16.00 "Чидип бар чыдар", барымдаалыг сериал.
18.55 "Алдын клетка", т/с.
20.30 "Бичии хоорайга халап", т/с.
21.30 "Хит-команда", т/с.
22.55 Мультфильм.
23.05 "Ышкындырган ынакшыл", т/с.
00.30 "Мээн амыдыралым", мелодрама.
03.00 "Акапульконун отряды", т/с.

ФЕВРАЛЬ 25

ОРТ

6.00 ЭРТЕНГИНИҢ МЕНДИЗИ.
9.00 ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ.
9.15 "Каржы ангел", т/с.
10.15 КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ.
10.55 Мультфильм.
11.05 Аян-чорукчулар клуву.
11.50 Хуу библиотека.
12.00 ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ.
12.15 "Кады" деп программа.
13.00 "Батальоннар отту ажыдарын дилеп турлар", уран-чечен фильм, 4-кү сериязы.
14.15 Хаак спортунун талазыбиле делегей чемпионады.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 "Синдбадтың чаа ужуралдары", сериал.
15.45 Тергиин өөнүктер.
16.10 "Сезам кудумчу".
16.35 Он алды харга чедир...
17.00 "Каржы ангел", т/с.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.15 Аялганы тып көрем.
18.45 Мында болгаш ам.
19.05 "Утпазыннар дээш..." Валентин Зубков.
19.45 "Мөнге кыйгы", т/с.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар!
21.00 УЕ.
21.35 Агаар.
21.45 "Дээрден дүлүүрлер", комедия.
23.05 Барымдаалыг детектив.
23.35—23.55 МЕДЭЭЛЕР.

"РОССИЯ"

7.00 Эртенгинин мендизи-биле, Россия!
8.20—8.30 "Ле Монти"

* * *

9.15 Дежурный кезек
9.35 Телеоюн.
9.50 Бараааннарны — почта дамчыштыр.
10.00 "Санта-Барбара" т/с.
10.45 Музыка.
11.00 МЕДЭЭЛЕР
11.30 "Амыдыралдың эскиттери", т/с.
12.30 Дириг амытаннар дугайында чугаалар
13.30 Мультфильм
13.40 Музыка.
14.00 МЕДЭЭЛЕР
14.35 "Ыт думчуу", т/с
15.20 "Байлар болгаш алдарлыг кижилер", т/с.
16.15 Мультфильмнер.
16.30 "Баштайгы ошкажыышкыннар", т/с.
17.00 МЕДЭЭЛЕР.

"ТЫВА"

17.30 "Ынак-тыр мен..." Антон Үержаа дугайында сактыышкын көжээзи.
18.00 Хөгжүмнүг байыр.
18.40 МЕДЭЭЛЕР.
18.50 "Сонгулда-99"
18.55 Болчаг шагы.
19.30 МЕДЭЭЛЕР.
19.40 Коллаж.

"РОССИЯ"

20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.30 Тодаргайы-биле.
20.45 "Ийи рояль", музыкалыг программа.
21.30 "Кыс аза", уран-чечен фильм.
23.25 "Херекти дыннап тур" Телесуд хуралы.
00.10 Дежурный кезек.
00.25 МЕДЭЭЛЕР.
00.55 Спорттун хаак хевирлери. Делегей чемпионады.
01.25—01.30 Бараааннарны— почта дамчыштыр.

НТВ

7.00 БӨГҮН.
7.40 Төөгүлүг хүн.
7.45 Криминал.
7.55 Мен—камгалакчызы мен.
8.05 Дуза.
8.10 Дириг амытаннар дугайында медээлер.
8.15 Мультфильм.
8.25 Кардан өзээ.
8.35 Бөгүн — Москвада.
8.50 Акшалар айтырыы.
9.00 БӨГҮН.
9.10 "Сансет Бичиниң ынакшылы болгаш чажыттары", т/с.
10.00 БӨГҮН.
10.15 "Ак халаттыг кижилер аразында мафия", уран-чечен фильм.
12.00 БӨГҮН.
12.30 "Эрги телевизор". "Ажык ном".
14.00 БӨГҮН.
14.20 "Дүрген дуза",т/с.
15.20 БО ШАКТА—Кызыл согун.
16.00 БӨГҮН.
16.30 "Эжелекчилер", т/с.
17.25 Дуза.
17.45 Криминал.
18.00 БӨГҮН.
18.30 БО ШАКТА.
19.10 "Сансет Бичиниң ынакшылы болгаш чажыттары", т/с.
20.00 БӨГҮН.
20.25 "Дүрген дуза",т/с.
21.20 "Дайзыныңын тылында", ужуралдарлыг боевик.
23.00 БӨГҮН.
23.35—23.56 Хүннүн маадыры.

"ТЫВА"

6.30 Мультфильм.
7.00 МЕДЭЭЛЕР.
7.10 Мультфильм.
7.20 Марш-бросок.
7.35МЕДЭЭЛЕР.
7.45 Коллаж.

ТВ ЦЕНТР

13.00 Күзелдер болгаш көрүнчүктер", т/с.
14.20 "Кижиге ынакшыыр херек", уран-чечен фильм, 1-ги сериязы.
16.00 "Чидип бар чыдар", барымдаалыг сериал.
18.55 "Алдын клетка", т/с.
20.30 "Бичии хоорайга халап", т/с.
21.30 "Хит-команда", т/с.
22.55 Мультфильм.
23.05 "Ышкындырган ынакшыл", т/с.
00.30 "Авыяас-биле чедип алган алдар",комедия.
03.00 "Акапульконун отряды", т/с.

ФЕВРАЛЬ 26

ОРТ

6.00 ЭРТЕНГИНИҢ МЕНДИЗИ.
9.00 ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ.
9.15 "Каржы ангел", т/с.
10.15 "Маска кедип алган кижи".
11.00 "Утпазыннар дээш..." Валентин Зубков.
11.40 Смак.
12.00 ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ.
12.15 "Кады" деп программа.
13.10 "Дээрден дүлүүрлер", комедия.
14.30 "Херээженнер дугайында төөгүлер".
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.20 "Чер үе-шаг санаашкынының мурнунда", фильм.
16.25 "Ералаш", к/ж.
16.35 Он алды харга чедир...
17.00 "Каржы ангел", т/с.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.15 Джентльмен-шоу.
18.45 Ойна-ла, ынак гармонум!
19.15 Кадыкшыл.
19.45 Хуулгаазыннар шөлү.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар!
21.00 УЕ.
21.35 Агаар.
21.45 Коломбонун үшкү херээ: "Өлүм келир-ле эвес бе".
23.05 "Ак дойду" клуб.
23.40—23.55 МЕДЭЭЛЕР.

"РОССИЯ"

7.00 Эртенгинин мендизи-биле, Россия!
8.15—8.28 "Бир муң болгаш бир хонук".

* * *

9.15 Дежурный кезек
9.35 Телеоюн.
9.50 Бараааннарны — почта дамчыштыр.
10.00 "Санта-Барбара" т/с.
10.45 Музыка.
11.00 МЕДЭЭЛЕР
11.30 "Амыдыралдың эскиттери", уран-чечен фильм.
12.30 Дириг амытаннар дугайында чугаалар
13.26 Промо.
13.30 Мультфильм
13.40 Музыка.
14.00 МЕДЭЭЛЕР
14.30 "Ыт думчуу", т/с.
15.20 "Байлар болгаш алдарлыг кижилер", т/с
16.10 Мультфильмнер.
16.25 "Баштайгы ошкажыышкыннар". т/с.
16.55 "Доктор Богданов".
17.00 МЕДЭЭЛЕР.
17.30 Суурга.

"ТЫВА"

18.00 Школачы медээлер.
18.15 Халдавыр.
18.30 МЕДЭЭЛЕР.
18.40 "Сонгулда-99"
18.45 Бир ырының төөгүзү.
19.15 АЗИЯ ТӨВҮ.
19.40 Коллаж.

"РОССИЯ"

20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.30 Тодаргайы-биле.
20.45 "Аншлаг" болгаш К°.
21.45 "Музыкалыг ринг". Ирина Салтыкова Виктор Салтыковка удур.
23.25 "Аарыг төөгүзү", Владимир Высоцкий дугайында барымдаалыг фильм.
00.15 МЕДЭЭЛЕР.
00.50 Дежурный кезек.
01.05 "Домино", уран-чечен фильм.
02.45—02.50 Бараааннарны — почта дамчыштыр.

НТВ

7.00 БӨГҮН.
7.40 Төөгүлүг хүн.
7.45 Криминал.
7.55 Мен—камгалакчызы мен.
8.05 Дуза.
8.10 Дириг амытаннар дугайында медээлер.
8.15 Мультфильм.
8.25 Кардан өзээ.
8.35 Бөгүн — Москвада.
8.50 Акшалар айтырыы.
9.00 БӨГҮН.
9.10 "Сансет Бичиниң ынакшылы болгаш чажыттары", т/с.
10.00 БӨГҮН.
10.15 Телеоюн.
11.30 Мени билип көр.
12.00 БӨГҮН.
12.20 "Эрги телевизор". Ажык ном".
14.00 БӨГҮН.
14.20 "Арина", программа.
15.05 Мергежили — репортер.
15.20 БО ШАКТА — Кызыл согун.
16.00 БӨГҮН.
16.30 "Эжелекчилер", т/с.
17.25 Дуза.
17.45 Криминал.
18.00 БӨГҮН.
18.30 БО ШАКТА.
19.10 "Шериф эрлик оранындан келген", т/с.
20.00 БӨГҮН.
20.25 "Тегеран-99".
20.50 "Коргуушкунга удур эм", уран-чечен фильм.
22.30 "Криминалдыг Россия".
23.00 БӨГҮН.
23.30 Хүннүн маадыры.
23.45—01.56 "Өлген кижи чоруп ор", уран-чечен фильм.

"ТЫВА"

6.30 Спортчу чүткүл.
6.45 Кайгамчыктыг делегейивис.
7.00 МЕДЭЭЛЕР.
7.10 Мультфильм.
7.30 МЕДЭЭЛЕР.
7.40 Коллаж.

ТВ ЦЕНТР

13.00 "Күзелдер болгаш көрүнчүктер", т/с.
14.20 "Кижиге ынакшыыр херек", уран-чечен фильм, 2-ги сериязы.
16.00 "Чидип бар чыдар", барымдаалыг сериал.
18.55 "Алдын клетка", т/с.
20.30 "Бичии хоорайга халап", т/с.
21.30 "Хит-команда", т/с.
22.55 Мультфильм.
23.05 "Ышкындырган ынакшыл", т/с.
04.50—06.25 "Ынчан анаа турунда", уран-чечен фильм.

ФЕВРАЛЬ 27

ОРТ

8.15 "Дужаал", ужуралдарлыг фильм, 1-ги сериязы.
9.30 Лама сөзү.
9.45 Хуу библиотека.
10.00 ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ.
10.15 "100 хуу" программа.
10.45 Эртенги почта.
11.20 "Каламбур".
11.50 Смак.
12.10 Третьяковкага дедир эгиткени.
12.40 "Суворов", уран-чечен фильм.
14.30 Угаанныгбайлар.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 Хаак спортунун талазыбиле делегей чемпионады.
17.20 Ол мынчаар болган.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 Дириг амытаннар аймаа.
19.00 "Ералаш", к/ж.
19.10 "Крамер Крамерге удур", уран-чечен фильм.
21.00 Ye.
21.35 "Чажыт материалдар", т/с.
22.30—23.50 Сан-Ремода ыры фестивалы.

"РОССИЯ"

8.00 Мультфильм
8.20 "Аас-кежик чок амыдырал", уран-чечен фильм
9.30 Мультфильм
10.00 Эртенгинин мендизи-биле, чурт!
10.45 Телеоюн.
11.30 Баштайгы көрүштен ынакшыл.
12.00 Подиум.
12.30 Бажын ажылдары
13.00 "Санта-Барбарага неделя", т/с.
14.00 МЕДЭЭЛЕР
14.30 Эрге-чагырга неделязы.
15.00 "Украинаның дуган-хүрээзи", барымдаалыг фильм.
15.20 "Ийи рояль".
17.00 Кыска метражтыг фильмнер.
18.00 "Мээн өг-бүлем".
19.00 Национал музыка фестивалы.
20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.35 Лев Лещенко "Сылдыстар шөлүнде".
22.20 "Аарыг төөгүзү", барымдаалыг фильм.
23.10 "Информатор", уран-чечен фильм.
01.00—01.54 Хөгжүмнүг кокпажыгаш.

НТВ

8.00 "Коргуушкунга удур эм", уран-чечен фильм.
9.30 БӨГҮН.
10.15 Криминал.
10.40 Дуза.
11.00 Телеоюн.
11.30 "Эрги телевизор" "Фитиль".
12.00 БӨГҮН.
12.15 "Тегеран-99"
12.40 Телеоюн.
13.10 "Эрги пластинка", уран-чечен фильм.
13.25 Ливщицтен айтырып алыңар.
14.00 БӨГҮН.
14.15 "Өлүрүүшкүн дугайында ол херээжен бижээн", т/с.
15.10 Суд чоруп тур.
16.00 БӨГҮН.
16.20 "Орус век".
16.45 "Мен болгаш мээн ыдым".
17.15 "Вердикт", уран-чечен фильм.
19.30 Хүннүн галстук чок маадыры.
20.00 БӨГҮН.
20.20 "Бут бөмбүү" клуб.
21.05 "Иелээ хоорайда", уран-чечен фильм.
23.00 БӨГҮН.
23.45—00.28 "Ол дугайында", ток-шоу.

"ТЫВА"

8.00 Уругларга фильм.
9.10 АЗИЯ ТӨВҮ.
9.20 Чурттап билир херек.
9.30 МЕДЭЭЛЕР.
9.40 Коллаж.

ТВ ЦЕНТР

14.10 "Элвин болгаш хөөрүктер", м/с.
14.55 "Кэтуизл", т/с.
16.20 "Силерниң дужунергедаа кирбээн...", уран-чечен фильм.
18.55 "Даглар хааны", м/с.
19.30 "Верониканың салону", т/с.
23.00 "Феррис Быоллернин дыштаныр хүнү", уран-чечен фильм.
01.55 "Санта Фе", уран-чечен фильм.
04.35—06.09 "Синьхуаның төөгүзү", уран-чечен фильм.

ФЕВРАЛЬ 28

ОРТ

7.30 Хаак спортунун талазыбиле делегей чемпионады.
8.25 "Дужаал", уран-чечен фильм, 2-ги сериязы.
9.30 Дисней-клуб: "Русалочка".
10.00 Спорт дугайында медээлер.
10.15 Орук демдеглелдери эвес чүүлдер.
10.30 Дөгерези бажында барда.
11.10 Эртенги сылдыс.
11.55 Шериг садыы.
12.30 Ойна-ла, ынак гармонум!
13.00 Тараачыннар ведомозу.
13.30 "Кустонун командазының бүгү-ле аян-чоруктары", сериал.
14.25 Каткы-хөг панорамазы.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 Аян-чорукчулар клуву.
16.05 Спортчу программа.
16.35 "Дисней-клуб": "Тимон биле Пумба".
17.05 "Дисней-клуб": "Аладдин"
17.35 Төөгүнүн арыннары.
18.20 "Олар Төрээн чурту дээш тулушканнар", уран-чечен фильм.
21.00 УЕ.
21.55—23.50 Сан-Ремода ыры фестивалы.

"РОССИЯ"

8.00 Мультфильм
8.30 Ада-чуртка бараан болуп тур мен!
9.00 "Аннап чоруптувус", м/с.
9.30 РТР-нин почтазы
10.00 Эртенгинин мендизи-биле, чурт!
10.30 Боду бодунга режиссер.
11.00 "Аншлаг" болгаш К°.
12.00 Орус лото.
12.40 Ном саны.
13.00 "Санта-Барбарага неделя", т/с.
14.00 МЕДЭЭЛЕР
14.30 Федерация.
15.10 Парламент шагы.
16.10 "Хоойлу болгаш корумчурум", т/с.
17.00 Дириг амытаннар дугайында чугаалар.
18.00 "Эрги квартира"
19.00 Шуут чажыт.
20.00 "К-2" көргүзер.
21.00 КӨРҮШ.
21.55 "Штемп", боевик.
23.35 Дежурный кезек.
00.00—01.37 "Карак, аас", психологтуг шии.

НТВ

8.00 "Витя, Миша болгаш далай шериинин дугайында", фильм.
9.10 Мультфильм.
9.30 БӨГҮН.
10.15 "Дөрттүн чүрээ", уран-чечен фильм.
12.00 БӨГҮН
12.15 Акшалар айтырыы.
12.40 "Ынакшылын илереткени", уран-чечен фильм, 1-ги сериязы.
15.00 Дириг амытаннар амыдыралы.
15.30 Александр Горшков Андрей Караулов-биле беседада.
16.00 БӨГҮН.
16.20 Телеоюн
17.30 "Эрги телевизор" "Фитиль"
18.00 БӨГҮН.
18.15 "Арина". А.Шарапованың программазы.
19.05 Уран-чечен фильм.
21.00 ТҮННЕЛДЕР.
22.05 ИТОГО.
22.35 "Ол кысты Никита дээр", т/с.
23.25 "Ойнаар-кыстар".
23.35—01.25 "Сенээ ынак мен", уран-чечен фильм.

"ТЫВА"

8.00 Уругларга фильм.
9.00 Диалог.
9.20 Болчаг шагы.

ТВ ЦЕНТР

14.00 "Элвин болгаш хөөрүктер", м/с.
14.30 "Кэтуизл", т/с.
16.20 "Чалгыларга чайгатпышаан", уран-чечен фильм.
18.25 "Даг хааны", м/с.
19.00 "Верониканың салону". т/с.
20.20 "Церетели ол-дур" телефильм.
23.55 МЕДЭЭЛЕР.
05.50—06.37 "Кестиң кырында", т/с.

ШЫН Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, индекс 667000.
ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.
Кол редактор Светлана МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ:
Маадыр-оол Калчан, Алдын-кыс Монгуш, Сергей Хертек, Светлана Балчыр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 3-43-34; кол редакторнун оралакчызы — 3-33-91; секретариат—3-36-82.
Солун келбейн барганда дараазында телефоннарже долгаар: 3-14-94, 3-57-92

КИЛДИСТЕР:
Ниитилел-политиктиг килдис — 3-39-15
Медээлер албаны—3-34-98;
Бухгалтерия—3-41-23;
Солун неделяда үш катап үнер.
Хемчээли 2 парламал ама.
Тиражы 5254.
Чагыг № 13.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 КБ "Тувакредит", ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазыбиле хоойлужудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.
Бүрүткеттирген дугаары—Т 00007.
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыннадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.